121
M31m

HANDBOEKJES
ELCK 'T BESTE

G. MANNOURY

MATHESIS EN MYSTIEK

EEN SIGNIFIESE STUDIE VAN
KOMMUNISTIES STANDPUNT

UITGEGEVEN DOOR DE
MAATSCHAPPIJ VOOR
GOEDE EN GOEDKOOPE
LECTUUR AMSTERDAM

A.C. BERLAGE

THE UNIVERSITY
OF ILLINOIS
LIBRARY
121
M31m

[redacted]

mary
M yhoff
4-4-4

MATHESIS EN MYSTIEK

STAATKUNDE · LETTEREN

HANDBOEKJES ELCK 'T BESTE

ONDER LEIDING VAN L. SIMONS

UITGEGEVEN DOOR DE MAATSCHAPPIJ VOOR GOEDE EN GOEDKOOPE LECTUUR AMSTERDAM

KUNST · WETENSCHAP

GESCHIEDENIS M HYGIENE

MATHESIS EN MYSTIEK

EEN SIGNIFIESE STUDIE VAN KOMMUNISTIES STANDPUNT

DOOR

G. MANNOURY

Oh that the words which make the thoughts obscure
From which they spring, as clouds of glimmering dew
From a white lake blot heaven's blue portraiture,
Were stripped of their thin masks and various hue,
And frowns and smiles and splendours not their own,
Till in the nakedness of false and true
They stand before their Lord, each to receive its due!
(Shelley, Ode to Liberty.)

.....naturaliter homo appetit ultimum finem.
(Thomas van Aquino, Summa theol., 83, 1.)

WIJSBEGEERTE LG PRACT. LEVEN

A.C. BORLAGE

VOOR REKENING VAN DEN SCHRIJVER GEDRUKT
EN UITGEGEVEN BIJ DE WERELDBIBLIOTHEEK

121
M31m

Aan de nagedachtenis van
WLADIMIR ILJITSJ
OELJANOF (LENIN)

Hij was een feilbaar mens. Toch drager van gedachten,
Die licht'ten uit het leed van wenende geslachten.

Hij brijzelde en brak. Toch bouwde hij een boog,
Die in kristallen glans de geesten voert omhoog.

Hij keerde, als het moest, en striemde in felle woorden
Bloedvriend en vijand bei, tot ganse volken hoorden
Zijn groot en wijd geluid, en zagen op zijn staf.
Toch was hij trouw als staal, en diende tot zijn graf.

20 Mr 28 My Kobb
650029

OPGAAF

Een relief van de Boro-Boedoer enerzijds en een stereotiepplaat van „Schrön's Siebenstellige Logarithmen aan de andere kant. Beide brokstukken van menselike taal: taaldaden. En beide maatschappelik: van velen voor velen. Maar oneindig verscheiden in wat taal taal maakt: schoonheid en waarheid. En zo zijn alle taaldaden verscheiden: in schoonheid en in waarheid, in emotie en in indikatie.

Ik spreek van waarheid in Nietszchiaanse zin: niet van oprechtheid, die schoonheid is en emotioneel. Waarheid telt, oprechtheid beoogt. De stereotiepplaat telt: goed, fout, goed, fout; de laatste korrektiepremie is jaren her betaald: de plaat telt goed. En 't andere relief beoogt alleen. Maar wat?

Mijn voorbeelden deugen niet, want de Boro-Boedoertaal telt ook: vergeet de lotoszetel niet, beeldhouwer-monnik, en denk aan de juiste handhouding, of uw werk is onbruikbaar. En de „Siebenstellige" beogen toch ook, al was 't maar levensverzekering en landmeting. En ik vind zo'n tafel mooi! Nu ja, voorbeelden deugen nooit. Beproeven we 't met een definitie: het indikatieve element in een taaldaad is het verband met het bepaalde en gegevene in het boven- of onderbewustzijn: b e w u s t z ij n s i n h o u d e n, het emotionele element het verband met het onbepaalde

en wordende: z i e l s b e w e g i n g e n. Ik beloof niet, me er aan te houden.

Wat de zaak moeilik maakt, is dat onder de „bepaalde en gegeven bewustzijns- of onderbewustzijnsinhouden" meesttijds woordbeelden voorkomen (spreekbeelden, hoorbeelden, visuele beelden of alle drie tezamen; de oudboeddhistiese significi hadden wel gelijk, 't schrijven te verbieden: dat was één zwarigheid minder) en dat daarin opnieuw het oorspronkelik indikatieve en het oorspronkelik emotionele element onderscheiden dient te worden. En moeiliker nog is de vraag: wiens „bewustzijnsinhouden" of „zielsbewegingen"? Van Neper, Brigg, Schrön, de zetter en de stereotypeur of van de levensverzekeraar en de landmeter? En speelt 't „Very nice. Indeed," van de toerist niet óok een rol in „de" betekenis van „Maya in 't Loembiniwoud?" Neen, neen, m'n definitie deugt al evenmin als m'n voorbeeld, en toch laat ik ze geen van beide los. Wat ook niet meer gaan zou. En ik begin bij de landmeter, die de ligging van zijn zoveelste „point de repère" bepalen moet, en het waarschijnlikste gemiddelde van zijn vijfentwintig waarnemingen berekent. Hij „vraagt" z'n tafel om logartihmen, schrijft de „antwoorden" neer, altans 'n decimaal of vier, vijf, cijfert, kijkt en schrijft verder en rapporteert eindelik: het punt Boro-Boedoer ligt op zoveel lengte en zoveel breedte. En hoopt, dat het „waar" is. Altans binnen zekere grenzen, waarover hij al even lang heeft gepeinsd en gecijferd: zoveel „fout" voor de brandpuntsafstand, zoveel voor het waterpas, zoveel voor dit en zoveel voor dat. Maar op z'n tafel vertrouwt hij volkomen, die kàn niet „fout" zijn: iedere „log", die hij gebruikt heeft, telt mee als 'n „bewustzijnsinhoud", die in verband staat met zijn taaldaad: „het punt-B ligt daar en daar."

In verband. Zeker, maar niet in rechtstreeks verband. Op de weg, die van de „log" naar zijn kon-

klusie leidt, staan duizend handwijzers en mijlpalen: landmeten kan niet iedereen. Vóor hij uitkwam, heeft onze landmeter examen gedaan. Delft, en daarvoór de H. B. S. En de L. S. En de bewaarschool. En zijn moeder! En dan later nog de techniek: menig uurtje heeft hij de Brabantse hei met z'n meetketting afgelopen en kerktorens gepeild, eer hij genoeg bewustzijnsinhouden verzameld had om punt-B in 't vizier te krijgen en 'n meisje te durven vragen. Maar nu is hij ook zeker van z'n zaak. Punt-B ligt vast voor anker en van z'n promotie is hij haast even zeker. En die zal niet onwelkom zijn. Neen, zo helemaal zonder emotioneel element is zo'n landmeterstaaldaad toch ook niet: homo est, en huisvader.

Maar nu de „waarheid"? Ís er waarheid in de Boro-Boedoer? Het zij dan in punt-B op het boventerras of in 't kunstwerk op de eerste omgang? Ligt punt-B „ergens" en ís de Boeddha in 't Loembiniwoud geboren? En wat beduidt „ligt" en wat beduidt „is"? „Zeven en acht is vijftien" heeft de a. s. geodeet op school geleerd, en: „Maya vatte de boom des levens met de rechterhand", stond op het leerprogram van de beeldhouwer lang vóor zijn monnikstijd. Nu ja, maar dat is toch heel wat anders! Wetenschap en bijgeloof, of wiskunst en poëzie als ge wilt, maar in ieder geval toch héel, héel wat anders? Maar Poincaré heeft ontkend, dat Parijs verder dan één meter van Londen verwijderd ís, en Protagoras heeft hem bij voorbaat gelijk gegeven....

OVERWEGING

I. METEN EN REKENEN

"ALLE fysiese grootheden zijn de uitkomsten van metingen. En alle metingen zijn onnauwkeurig, omdat onze werktuigen onvolmaakt zijn."

Zó hebben we 't geleerd. Maar dragen die werktuigen alleen de schuld? Of ook de omschrijving van het objekt? Het gewicht van een diamant is meer bepaald dan dat van 'n mens of van 'n regenwolk, maar ook de beste balans zal de fysikus bij de gewichtsbepaling van de diamant tenslotte in de steek laten en hem voor de vraag stellen: wat bedoel je nu eigenlik met „deze diamant" en met „gewicht"? En dan gaat de onderzoeker opnieuw aan 't definieëren en opnieuw aan het meten, maar 't blijft een wedloop tussen woord en werktuig. „Der Kampf um die Dezimale" heet het Olympiese spel.

Woord en werktuig dus. Eindstreep en schaal: zóveel komma nul, zóveel komma één, tot negen toe. En dan ten slotte: die deelstreep van de schaal valt met de eindstreep samen. Rangschikking en nevenstelling: „dit volgt op dat" en „die twee zijn één." De vraag is: zijn die bewustzijnsinhouden onafhankelik, of staan ze weer in verband met elkaar?

Wie schooljongens in rijtjes wil plaatsen, kan kommanderen: „Jan achter Piet" of „Jan naast Piet", maar als hij 't allebei zegt, loopt de boel in 't honderd: rangschikking en nevenstelling „sluiten elkaar uit."

Een nieuwe bewustzijnsinhoud dus: uitsluiting, negatie, entweder-oder. Aan hegelen doen we niet,

enkel aan waarnemen. En vragen: ís er zo iets als negatie in de taal van iedereen? „Dit is 'n paard, maar dat is géen paard, dat is 'n muilezel" leert de koetsier aan 't weetgierige jongetje. Maar op school zal men hem zeggen, dat een muilezel óok equus heet. Equus zus en equus zo. Geslachten en soorten. Dus „géen paard" een soort van paard? En uitsluiting een soort verband? 't Is wel moeilik, het hegelen te laten. „Ja, wenn die Wahrheit Münze wäre!" En misschien zou dat nog niet helpen: munten slijten óok, en om het geldigheidsgewicht te bepalen moeten weer meetdaden verricht worden: rangschikken en nevenstellen. En dus alweer: uitsluiten. 't Is om tureluurs te worden. En toch is „niet" 'n goed Nederlands woord. Erg Nederlands zelfs, naar 't schijnt. In 't Chinees of Javaans, heb ik me altans wel eens laten vertellen, komt zo iets brutaals niet voor: die lui winden er altijd doekjes om, maar een Hollandse jongen moet daar niets van hebben: je liegt of je liegt niet. Tertium non datur.

Wacht even: daar hebben we houvast. Het „Principium tertii exclusi" belooft redding uit het dilemna. 'n Principe, 'n „grondslag van redelike verstandhouding"! Of het helpen zal?

Toen ik nog voor de klas stond, moest ik de kinderen leren, tegenstellingen te bedenken. Bij ristjes. Maar ze konden 't veel beter dan ik. Zelfs „wat is 't tegengestelde van een eerste luitenant?" wisten ze te beantwoorden. Ik stond verlegen, maar de hele klas stak de vinger op: „'n tweede luitenant, meester." Natuurlik, hoe kon ik zo dom wezen.

Ofschoon.... Ís een tweede luitenant wel altijd en zuiver het tegengestelde van een eerste luitenant? Ze eten toch allebei, en kommanderen, en kankeren op z'n tijd? Pardon, lezer, van kankeren spreekt

men niet in fatsoenlik gezelschap, dat is „exclusum", net als de derde mogelikheid bij de negatie. „Net als"? Maar dan is ons hele principium dus eigenlik 'n kwestie van fatsoen, van konventie, van gewoonte? Het zij zoo. „Nette" mensen, fysici en landmeters b.v. hebben dan toch een bepaalde bewustzijnsinhoud „negatie" en al wat daarbij behoort: „twee" en „één", en „volgt op" en „is gelijk."

Konventionshalber dus: „is gelijk" en „volgt op" zijn elkander uitsluitende predikaten, 't eerste kommutatief, het tweede niet-kommutatief, want als a=7, is 7=a, maar als ij volgt op x, volgt x niet op ij. Wie er zich niet aan stoort, is 'n Chinees. Leve de goede vormen en de mathesis. Ja, de mathesis vooral, want dat is wel beschouwd het summum van fatsoen. 'n Mathematikus is n.l. een nóg netter mens dan 'n landmeter. Die zegt: als a=b, en b=c, en c=d, is a=d, al stond het hele alfabet ertussen, en noemt dat de „kontraktieve wet van 't gelijkheidsteken." Maar zóver durft toch de landmeter niet gaan! Die wil de z nog wel eens eerst met de a vergelijken, eer hij zeker is van de zaak. Ja zelfs de standaardmeter van Parijs vertrouwt hij niet volkomen en droomt zich al een tweede Delambre. En de rest van 't mensdom? Och, het hele alfabet komt in het dageliks leven zo niet voor, maar gelijkheidspredikaten als „even oud" „even goed" of „even slecht", om er maar 'n paar te noemen, zijn toch zeker niet onbeperkt kontraktief. Niet eens zo kontraktief als het „even lang" van de landmeter. Zodat ik maar zeggen wil, dat er ook graden zijn in 't fatsoen, „evengoed" als op de meetcirkel, en dat een signifiese handleiding niets anders is dan 'n soort „Wetboek van Mevrouw Etikette": dit „zegt men" en dat „zegt men niet", dit „hoort" en dat „hoort niet." We hebben 'n kijkje genomen in het hoofdstuk „Voor de bezoe-

ker", laten we ook even bladeren in „Voor de gastvrouw"!

* * *

Aan de (signifiese) betekenis van een taaldaad valt te onderscheiden: eensdeels het verband met bewustzijnsinhouden en zielsbewegingen van de „spreker" (= denker, uitspreker, opschrijver, tikker, zetter, beeldhouwer, muziekkopiïst, enz. enz. enz.) en van allen, die op deze inhouden en bewegingen een naspeurbare invloed hebben uitgeoefend: de *spreekbetekenis*, en anderdeels het overeenkomstig verband ten opzichte van de „hoorder" (= meedenker, spion, museumbezoeker, stenograaf, telepaat, enz. enz. enz., vooral niet te vergeten de spreker zelf in zijn hoorder-hoedanigheid), en van allen, op wie de taaldaad een naspeurbare invloed uitoefent of uitoefenen zal: de *hoorbetekenis*.

Vraag nu in vredesnaam niet dadelik: waarom alleen naspeurbaar? en: hoe gaat de spreker-spreker in de spreker-hoorder over? Maar laat me eerst een paar voorbeelden bedenken, om te kunnen nagaan, of die onderscheiding van spreek- en hoorbetekenis helemáal muggezifterij is of niet?

Wat zegt u van 'n stormkommando, 'n doktersbulletin en 'n wetsartikel? Strategie, mediese wetenschap en juristerij zullen toch wel bij de spreekbetekenis dier taaldaden te pas komen, is het niet? Maar de hoorders denken er ieder in 't biezonder meer bij aan hun eigen hachje of belang. De generaal, de lijfarts en de wettenmaker zullen er zich 't hoofd mee breken of hun taaldaad „juist", „tijdig", „nuttig", of „rechtvaardig" is, d.w.z. zij vergelijken die met andere, min of meer verschil-

lende formules en *kiezen* tenslotte. De hoorder heeft geen keus, tenzij dan tussen „gehoorzamen", „geloven", „opvolgen", en het tegendeel. Maar wàt hij ook kiest, zijn „hoortaaldaad" zal zeer bepaalde bewustzijnsinhouden en zielsbewegingen in hem wakker roepen, die in de hoofdbrekerij van de „sprekers" op de verste achtergrond zijn gebleven: de soldaat-gehoorzamer vóorvoelt haast even duidelik de mogelike bajonetstoot van zijn medemens-in-de-andere-loopgraaf (strategies: de vijand) in zijn eigen lichaam als 't wellustig afgrijzen van de steek, die hijzelf hoopt toe te brengen, de hoveling ziet misschien een nimbus om het hoofd van de kroonprins of een diplomatieke verwikkeling, die 'm zijn positie kan kosten of een lintje bezorgen, en de straatventer, die de nieuwe verordening staat te spellen, speurt op zijn manier naar de mazen der wet. Mij dunkt, het is minder de vraag of spreekbetekenis en hoorbetekenis wel eens verschillen, dan wel, of ze ooit aan elkander gelijk gesteld zouden kunnen worden? En nu wil ik me er allerminst op beroepen, dat wie dat zou willen doen, een „vergelijkingstaaldaad" zou verrichten, die op zijn eigen voorstelling van de beide te vergelijken betekenissen en niet op deze zelf betrekking heeft, want het woordje „zelf" is sedert Hegel en Bolland toch finaal uit de mode, maar enkel en simpel de vraag stellen, of in de betekenisleer oorzaak en gevolg (daarmede spreek ik toch zeker wél naar de mode!) niet evengoed onderscheiden moeten worden als in de strategie of de medicijnen? En nu beweert mijn woordeboek wel: „Stoomroggebroodbakkerij = een inrichting, waar roggebrood door middel van stoom gebakken wordt", maar ik beweer primo, dat „Stoomroggebroodbakkerij" 'n rijtje van zus of zoveel lettertekens is, dat door de schilder boven de fabrieksdeur wordt

gepenseeld op kommando van de direkteur en tot lering van de voorbijganger, en sekundo dat de woordeboekdefinitie voor de voorbijganger misschien ten naastebij van pas mag zijn, maar voor de direkteur in ieder geval in omgekeerde volgorde gelezen moet worden. Muggezifterij?! Lieve hemel, ik heb het alleen nog maar over de kemels, want de signifiese muggen hebben met definities niets uit te staan. Probeer maar eens een definitie van 'n „eenvoudig zomerhoedje" te geven! De juffrouw „uit" de winkel en de juffrouw „in" de winkel staan er al 'n vol half uur over te significeren, zonder de spreekbetekenis van die taaldaad ook maar 'n haarbreed dichter bij de hoorbetekenis te kunnen krijgen. „Dan zal ik maar eens ergens anders proberen", zegt de in-juffrouw, maar ik denk niet, dat ze met „ergens anders" Kiliaan of Van Dale bedoelt.

Definities! Alsof 'n woord iets anders was dan een agglomeraat van taaldaadherinneringen (*mijn* definities geef ik enkel als afschrikwekkend voorbeeld, lezer), en alsof taaldaden „gelijk" konden zijn, echt, formalisties, kontraktief gelijk! Maar dat zijn de bladen van 'n boom niet eens. En trouwens, al was dat zo, dan bleef de gelijkheid zelf nog ongedefiniëerd, 't Is waar, Leibniz heeft ook dàt aangedurfd: „Eadem sunt", als je het éne voor het andere in de plaats mag zetten. 't Mocht wat: toen ik op school de tafel van twee voor straf moest uitschrijven, heb ik het me makkelik gemaakt en gezet: $2\times2=2\times2$, $3\times2=3\times2$, en zo door, maar ik héb het over moeten maken: 't moest zijn 4 en niet 2×2, en Leibniz hielp me geen ziertje. Sedert houd ik me aan Mevrouw Etikette.

En dus: de hoorbetekenis van 'n meetdaad?

* * *

„Daar kan de piano niet staan, 't scheelt minstens drie centimeter", verklaart manlief met het ellemaatje nog in de hand, en samen gaan ze aan 't overleggen, waar dan wel. Het is lastig voor Indiese luitjes, weer aan de Hollandse bekrompenheid te moeten wennen! Maar tussen raam en schoorsteenmantel, dat kán eenvoudig niet. Misschien in de schuinte? Jawel, dat zou gaan.

Dit „kan" en dat „kan niet." Tertium....? Maar 'n piano en 'n schoorsteenmantel zijn nu eenmaal niet van stopverf. 'k Zou Lao-tse zelf wel eens aan het verhuizen willen zien! „Het eigenlike aan een huis zijn niet de wanden en het dak, maar de ruimte binnen de wanden en het dak, waar het huis *niet* is." Jawel, mooi praten, maar 'n Amsterdams bovenhuis heeft helemáal geen ruimte, pruttelt landmeter-met-verlof.

„Wie wil, die kan", heette het eerste heuse boek, dat ik als kind in handen kreeg. Mijn zusje en ik hebben het verhaal wel tienmaal overgelezen, zonder die kan te ontdekken, die we meenden, dat de schrijver op het titelblad beloofd had: we waren nog niet sterk in de punktuatie. Dáarmee gaat het nu wel iets beter, maar wat die geheimzinnige titel beduidt, is me toch nooit héel helder geworden. Een bewustzijnsinhoud of een emotie misschien?.... Ik begin langzamerhand te geloven, dat die boekenschrijvers met hun mooie praatjes geen gaatjes vullen kunnen! „Goede wil", daar geeft de lommerd geen geld op, en de schoorsteenmantel gaat er geen duimbreed voor uit de weg.

't Is grappig, dat die wijze lessen altijd zo onpersoonlik geredigeerd zijn. Wie durft nu eens zeggen: ík heb altijd gekund wat ik gewild heb! Schopenhauer misschien? Of Nietzsche? „Ein Mensch, der *will*, befiehlt einem Etwas in sich, das gehorcht oder von dem er glaubt dass es gehorcht," en wat

er verder volgt. Maar het ellemaatje is onverbiddelik.

„Glaubt"....?

Verwachting is 'n woord met twee héel verschillende betekenissen: een verleden-tijds- en een tegenwoordige-tijds-betekenis, een indikatieve en een emotionele. Mijn verwachtingen van vroeger, da's de geschiedenis van mijn verloren illuzies, maar die van vandaag, die leven nog. Beter 'n levende hond, zegt de Prediker.... Nu ja, er zijn van die gelukkigen, die hun illuzies nóoit verliezen, maar de meeste van hen zijn allang dode leeuwen,

De *hoorbetekenis* van een meetdaad omvat het verband met een aglomeraat van vervulde-verwachtingsherinneringen („dit kán") en met een aglomeraat van teleurgestelde-verwachtingsherinneringen („dat kan niet"). „Fysies mogelik" en „fysies onmogelik". Bepaald en gegeven. Bewustzijnsinhouden. Maar hoe met de emotie?

Dat ellemaatje was natuurlik maar malligheid. We meten de hele dag, visueel en taktueel. Lengten, krachten, kleuren.... en humeuren. En we „gehoorzamen." Aan onze bewustzijnsinhouden „'t kan wel" en „'t kan niet." En „willen" telkens opnieuw, en „geloven" gehoorzaamd te worden. Wat ook meesttijds uitkomt. Ik was zoëven wat pessimisties, omdat ik m'n uitgever wou opzoeken, en hem niet thuis heb getroffen. Nu ja, 't wàs een teleurstelling, maar ik troost me alweer: was iedere stap van mijn wandeling geen in-vervulling-gegane-verwachting? Of liever duizend? En ik zou over die éne teleurstelling klagen? Kom, kom, het leven is nog zo kwaad niet, voor wie zich weet te schikken in het onvermijdelike. Gelukkig die negerkoning, die iedere morgen de zon beval op te komen! Kon ik het ook maar zover brengen. Als ik maar altijd wist, wát onvermijdelik is en wát vermijdelik. Maar: „al onze metingen zijn onnauwkeurig", en je

kunt trouwens moeilik met een fysies laboratorium in je zak lopen. En een groot pak definities in je andere zak. En zo blijven de teleurstellingen zelf onvermijdelik, al staat die natuurwet niet in het boekje.

„Fysies mogelik" schrijven we op onze voorraad sukcèssen. En in een overmoedige bui zelfs „fysies noodzakelik." En zingen er een vrolik deuntje bij van gelijke oorzaken, die gelijke gevolgen hebben. Maar landmeter en echtgenote zingen niet mee, die hebben het land, ongemeten, en kleine Piet breekt intussen de boel af. Daar schreeuwt-ie alweer als 'n mager varken, omdat ie z'n bol gestoten heeft aan 'n pakkist. „Kijk toch uit, waar je loopt, jongen !" Maar Pietje studeert kausaliteitsleer en ruimtemeetkunde, en dat gáat niet zonder tranen.

Een natuurwet is een katalogus van onze ervaringen, opgesteld in de hoop, er onze verwachtingen naar te kunnen richten. En die door Einstein voorspelde lichtbaanafwijking is bij de zon-eklips van 1919 dan toch maar wàt netjes waargenomen, tranen of geen tranen dan. Dat is toch nog wat anders dan de wijsheden van Mevrouw Etikette ! Die speelt toch maar niet in àlles de baas. Och, val 'tmens niet te hard: ze katalogiseert op háar manier: „Phaenomenologie des Geistes.... der guten Gesellschaft." „De gastvrouw beijvere zich steeds, de wensen harer gasten te voorkomen." Onthou dat, fysikus !

En als er spiritisten op visite komen ? Of zevendedagsheiligen ? Die kunnen wel zoveel willen. Tafeldans bijv., of „getuigen", en als de rest van 't gezelschap dan wat scepties gezind is, geeft dat toch een onaangename situatie. Mevrouw Etikette schrijft voor zulke gevallen takt voor, en laat koekjes presenteren, of muziek maken. Maar dat

helpt niet altijd, en dan is de ruzie in volle gang. „De natuurwetten, meneer!" „Het geloof verzet bergen, meneer!" „We experimenteren wetenschappelik!" „Annie Besant is 'n bedriegster!" Als 't een beetje wil, komen de stoelpoten omhoog, en dat is nog erger dan een tafeldansje.

Lieve lezer-meedenker, ik stel u voor, er ons buiten te houden. Op een natuurwetje meer of minder komt het niet aan. Suggestie, spierlezen, telepathie, we beginnen al zoveel bij te leren, waarom ook geen psychographie en klopgeesterij en de hele santepetiekraam. Als 't etiket „fysies noodzakelik" wat versleten raakt, plakken we er een nieuw op, „psychies" of „hyperpsychies noodzakelik" voor mijn part. De katalogus is geduldig. We laten maar een paar items uit „'t kan niet" naar „'t kan wel" verhuizen, en klaar is Kees. In godsnaam geen emotie!

Verhuizen zonder emotie? Zou dàt gaan?

* * *

„Ik verwacht" is één woord. „Ik verwachtte" zijn twee woorden. Dat spreekt.

Míjn leven, of míjn ziel, zo je wilt, is heel duidelik een weefsel met een vast aantal „scheringdraden": de-hoge-C, pijn-in-mijn-rechter-kleineteen, geel-in-punt-zoveel-van-'t-ophtalmometriesenet-van-mijn-rechteroog, en nog 'n stuk of wat. Als ik maar even tijd had, om na te denken, zou ik ze precies kunnen tellen, maar de weefstoel maakt te veel lawaai. Een zenuwanatoom van mijn kennis heeft beloofd, 't voor me te doen, maar dat duurt me te lang: hij is met zijn hersencoupures nog niet eens klaar. Het zou trouwens toch maar 'n

Analogie-Schluss worden: de „kam" noemt de wever zoiets, geloof ik, en als je daarvan de tanden telt, weet je natuurlik nog helemaal niet, of er wel evenveel draden opgeboomd zijn. Misschien kan ik de hoge-C wel niet halen, of mankeert er 'n ander draadje. M'n vrouw gelooft van niet. Enfin, laten we zeggen, 'n slordige milliard of wat, en laten we ze „soorten van gewaarwordingen" of „onderzinnen" noemen. Ieder vezeltje van de draad heet dan natuurlik „gewaarwording", of als je geleerd wil wezen „gewaarwordingselement", en de gevoelszenuwstam van mijn rechter kleine teen ('n kamtand !) is dan een „onderzintuig." Van de spinnerij spreken we nu niet.

Over de inslagdraden ben ik het met mezelf nog niet helemaal eens, laat staan met mijn vriend Brouwer. Die beweert, zoals u weet, dat ik maar éen tijdsintuïtie heb, en ik tel er minstens evenveel als scheringdraden, dat wil natuurlik zeggen, ik tel ze helemaal niet. Maar dat komt er minder op aan. De hoofdvraag is: loopt de inslag helemaal dóor, of niet, en dat kan ik maar niet te weten komen. Laat ik het nog eens proberen.

Ik herinner me nog heel precies, dat ik me op mijn tiende verjaardag in mijn vinger gesneden heb. 't Was de pink van m'n rechterhand: 't lidteken heb ik nog. Onder de leesles, 't eerste uur. Ik had 's morgens twee zakmessen gekregen, die ik nog met gemak uit honderdduizend stuks zou herkennen: éen prachtig dolkmes, dat je kon in- en uitschuiven, en éen even verrukkelik knipmes met 'n hoornen handvat en 'n flinke veer. Die veer heeft het me aangedaan: ik móest 'm natuurlik onder de bank nog eens proberen, en op eens, ik word nog wit van ontzetting als ik er aan denk, daar hing m'n knipmes aan m'n pink en het bloed druppelde op de voeteplank. Meneer keek met

zijn vriendelike gezicht 'n andere kant uit (ik wou dat ik hem nog 'ns éens van mijn leven ontmoette; we waren dól op 'm; hij had 'n scheve neus; hij is later naar 'n andere school gegaan, en de laatste ochtend heeft ie verteld van een dikke kok, die schipbreuk leed; we hebben ons slap gelachen, onder de afscheidstranen door), en de jongen naast me was óok ontzet, ofschoon natuurlik 'n beetje minder. Ik had maar één hand vrij, en daarom heb ik het mes er eenvoudig afgetrokken. Vandaar 't lidteken. Nu ja, dat was alweer 'n ogenblik later. Maar dat éne moment. De ontzetting. Ik zal eerst een kwartiertje nodig gehad hebben voor mijn dolkmes, dus laten we zeggen 9 u. 15 v.m., 17 Mei 1877, Nieuwenhuizenschool, Singel, Amsterdam (als ik goed dood ben, komt er vast een gedenkplaat boven de deur), derde bank links van de middelste rij, lokaal aan de straat. Wat was er op dat éne moment in het centrum van mijn aandacht? Ik zie het mes. Dat zijn dan item-zoveel gezichtsindrukken, op een geweldig kunstige manier aan elkaar geweven (ik geloof vast, dat er wel 'n stuk of twintig *stelsels* inslagdraden door elkaar lopen, dikke en dunne), en m'n pink natuurlik (van pijn herinner ik me niets, wél bij het lostrekken van het mes: 't schrapte over het been, en 't viel me erg mee, dat het topje er nog aanzat), en de bloeddruppels. Maar het *centrum* was toch, geloof ik, „meneer." Dat moet wel zo zijn, want ik had me duizendmaal bezeerd zonder de minste ontzetting. 'n Jaap in je vinger, het zou wat. Neen, dát was niemendal. Maar „meneer"! Zo maar midden in een zin, waarvan ik niets had gehoord, zou hij me daar zien zitten met een mes aan mijn pink! Onder de leesles! Spelen! Onder de bank nog wel! En hij keek zo vriendelik. Maar dàt zou 'm toch teleurstellen. Dàt zou ie toch wel niet van me gedacht

hebben. En ik wás die morgen natuurlik biezonder in de gratie, nog meer dan anders, omdat ik jarig was. Ja, „meneer" was het centrum, dat is vast. Ik keek naar hém, trouwens, dat herinner ik me nu, en niet naar het mes, dat zag ik maar met een „Seitenblick."

Als ik nu nog maar wist, hoeveel dimensies ie had, dan was ik een heel eind verder, maar dat is het 'm juist, wat ik me met geen mogelikheid kan herinneren. Hij bestond in hoofdzaak (natuurlik niet hij-voor-zich, maar hij-voor-mij) uit één bonk zielsrust en over-ons-tevreden-zijn, wredelik bedreigd door een Damokleszwaard van teleurstellende stoornis. Maar óók uit 'n scheve neus, en het wàs 'n kokkert. Ik weet nog.... maar laat ik in vredesnaam voet bij stuk houden. Die neus tel ik nu maar voor één voor 't gemak. Maar de zielsrust? En het zwaard? Hoeveel scheringdraden liepen daar ook weer doorheen? Die zielsrust alléen is al een heel tapijt-uit-de-duizend-en-een-nacht, door zijn ziel op de mijne geweven! Áls ik 'm nog eens zie, zal ik 'm toch 'ns vragen, hoe hij dat heeft aangelegd, met of zonder pedagogiek. Maar 't tapijtstuk wás er om 9 u. 15 v.m. Met duizenderlei herinneringen en herinneringen van herinneringen en herinneringen van verwachtingen en verwachtingen van herinneringen, aan z'n stem en z'n ogen en z'n grapjes en z'n rug als ie voor het bord stond. Ja, en dan toch weer die neus ook, die zo aanstekelik lachen kon. Die kán ik er maar niet buiten houden, hoe ik ook mijn beste klassificeerbeentje vóorzet. Maar hij stónd toch niet met zijn rug naar het bord, om 9 u. 15. Misschien had hij dat het laatst om 9 u. 10 gedaan. En dáarvoor om 9 u. 8. En dan is toch die meneer-op-z'n-rug-*herinnering* van 9 u. 15 niet 't zelfde als de meneer-op-z'n-rug-*waarneming* van 9 u. 10 of van 9 u. 8! Dat moet ik

toch proberen uit elkaar te houden. Maar lastig is het.

Zou „ik herinner mij" misschien ook één woord zijn. En „ik herinnerde mij" twee?

* * *

'k Was, geloof ik, wel een aardig ventje, toen ik tien was, dat mag ik nu wel zeggen. Maar als ik beweerde, dat ik gisteren toch zo'n bovenste beste was, zou iedereen me, op gezag van Mevrouw Etikette, voor een verwaande kwast houden. Zo'n jeugd-herinnering van een halve eeuw her, och, da's een herinnering als iedere andere. Zeker, ik zie mezelf nog zitten met dat „grote" mes aan mijn pink, maar ik zie Olivier Twist haast even duidelik om „'n beetje meer" vragen. Eerste, tweede en derde persoon enkelvoud is een heel praktiese onderscheiding, maar op den duur slijt die toch af, geloof ik, en wordt alles „derde", net als bij een oude spoorwegwagon; 't onderscheid zit 'm tenslotte zowat enkel in het kaartje, en als de kontroleur niet oppast, gaan de derdeklassers „eerste" zitten, zonder dat er een haan naar kraait....

Zoù ik het wel geweest zijn, met dat mes? Of heb ik het ergens gelezen, of 't gedroomd misschien? De gedenkplaat is er nog niet, en waar „meneer" gebleven is, en mijn buurman in de bank, mag Joost weten. Jonge, jonge, daar kunnen mijn biografen plezier van beleven! Ik zie ze al aan het harrewarren en aan het snuffelen in 't oud archief van Amsterdam van het jaar tweeduizend. Mijn pinklidteken zal wel zoek zijn tegen die tijd en de betrouwbaarheid van mijn mededelingen nog 'n beetje meer: ik vertrouw mezelf nu al eigenlik maar half, als ik erover nadenk, wat wel het kriterium-van-onderscheid mag zijn tussen een persoonlike

herinnering en een fantasiebeeld. Wat levendiger? Misschien, maar toch niet veel, en niet altijd. De kontinuïteit? Maar ik weet niet eens meer, of we na die leesles „taal" of „rekenen" gehad hebben, en al wist ik dat nog precies met alle volgende taal- en rekenlessen erbij tot die van vandaag toe, wie zegt me dan nog, of mijn „ikheid" al die jaren door een golf of een droppel van de levenszee is geweest? Ook kan ik wel twintigmaal zielsverhuisd zijn in die tijd, net als die bedelaar in Bagdad, die zo graag de kalief zijn wou. „En hij wás de kalief, en de kalief wás de bedelaar, maar ze bemerkten het geen van beiden." Natuurlik niet, want ze waren in elkanders geheugen gekropen: verwisselde spoorkaartjes. Mezelf vertrouwen? 't Mocht wat. Mezelf zijn is al lastig genoeg, begin ik te merken, want zodra ik erover denk, krimp „ik" in tot een doodgewone bewustzijnsinhoud, net als Jan, Piet of Klaas, en de momentenjacht begint opnieuw. Als die gelijktijdigheidspredikaten maar niet zo gauw bedierven, dan ving ik er vast wel een, maar de kontraktiviteit van die dingen vermindert met de dag.

Er zijn weinig woorden, waarvan de spreek-betekenis zó hemelsbreed van de hoor-betekenis, ja van de zelf-hoor-betekenis verschilt als die eerste-persoon-enkelvoud. Zeker, mijn hoor-ik heeft naamkaartjes, en zit op 'n stoel en eet 'n boterham, maar dat is toch mijn spreek-ik niet, je weet wel, de ik van „cogito, ergo sum", of liever die van „sum" alleen, want de denker is alweer een pars-pro-toto. „Sum" = ik-voel en ik-wil en ik-onderga en ik-herinner-mij en ik-verwacht en ik-fantaseer en ik-onderscheid en ik-verbind, en dat alles in éen, of liever in zichzelf, dat is in alles tegelijk.... 'n Moment! 'n Koninkrijk voor een moment, 'n echt moment, dat klinkt als een klok....

LOG 2 = 0,3010300.... Zetter, denk om de stippeltjes alsjeblieft, anders zeggen ze dat ik fouten maak. Hoeveel? Och, 'n stuk of drie, vier is genoeg, 't komt er zo precies niet op aan, je kunt ook zetten „enz." Of nee, doe dat toch maar niet, anders lijkt het net 'n repeterende breuk, en dat zou óok weer niet deugen. Je kunt niet te voorzichtig zijn in de wiskunde, want dat is een allersekuurste wetenschap. In een tafel mag je de stippeltjes wel weglaten: dan zet je in de inleiding, dat log 2 eigenlik een onmeetbaar getal is, met een oneindig aantal decimalen, die je allemaal precies berekenen kunt. Dat is te zeggen, niet allemaal natuurlik, maar dan toch geen-één-niet.... als je maar tijd van leven hebt tenminste. Berekenen-kunnen is eigenlik het goede woord niet: bepaald-zijn zou je kunnen zeggen. Ja, en dan kan ik wel weer spreken van „allemaal." Nietwaar, door de definitie van log 2 als de limiet van dit en dat zijn die decimalen al bepaald....., impliciet bepaald....., de milliardste evengoed als de milliard-tot-de-milliardste en de milliard-tot-de-milliardste-tot-de-milliardste, enz. enz., milliard keer herhaald, of zelfs milliard-tot-de-milliardste-keer herhaald, of zelfs.... oef! Ik schei er uit.

Ziet u, lezer, dat is nu eigenlik, wat we in de wiskunde onder een oneindig aantal verstaan. Of liever, wat we er vóor Cantor en Dedekind onder *verstonden*. Want die hebben de stippeltjes en de enzovoortsen en de oef's afgeschaft en er een spiksplinternieuwe definitie van 'n „oneindig aantal" voor in de plaats gezet, waar niet de minste duize-

ligheid meer bij te pas kwam. Dat gaf toen een ogenblik respijt, en Cantor timmerde met frisse moed allerlei nieuwe oneindigheden en óver-oneindigheden in elkaar, tot ook hij eindelik weer „oef" zei. En toen kwam er weer een ander, die de krakende definities wat bijspijkerde, en weer een ander, die met een nieuwe speld ging peuteren tussen „allemaal" en „geen-één-niet".... Brouwer heeft geprobeerd er 'n eind aan te maken, en bij mathematiese politieverordening aan een ieder te laten verbieden meer dan tweemaal in zijn leven te oef'en, maar ik betwijfel, of-ie verkeersagenten genoeg kan krijgen, want dan had-ie er wel oef-in-het-kwadraat nodig: mundus vult.... duizelen. 't Is het oude liedje: de spreek-wiskunst en de hoor-wiskunst liggen overhoop! Haast even erg als de spreek-ik en de hoor-ik van zoëven. Spreek-wiskunst zoekt, vermoedt, gist, raadt of raadt mis, geniet en lijdt, duizelt en slaat spijkertjes, maar hoor-wiskunst blijft er kalm bij en verschanst zich in kant-en-klare definities en laat logarithmetafels drukken, met stereotiepplaten. En wil z'n moeder niet meer kennen! Ja, als niet komt tot iet....

* * *

De hoor-, lees-, of aflees-wiskunde wordt verdeeld in twee soorten: de auditieve en de visuele.

De laatste bestaat uit: a. logarithmetafels, b. andere boeken met veel cijfertjes, kasboeken bijv., c. kladpapiertjes, d. gips- en draadmodellen, e. figuren op het zwarte bord of in 't zand vóór de tuinbank van Archimedes, f. rekenmachines, planimeters, kerfstokken en blokkendozen en g. de vingers en de tenen van de Hottentotten. Ik geloof

dat ik nu alles heb. Men zegt, dat sommige volken ook met hun ellebogen tellen, maar dat noem ik geen wiskunde meer, alles heeft z'n grenzen.

Auditieve mathesis: geredekavel over a tot g in kinderkamer en kollegezaal. Eigenlik maar tweede kwaliteit: 'n goed koopman bevestigt een telefoniese order schriftelik.

Behalve door de vele cijfertjes onderscheiden de wiskundeboeken zich van andere door hun eentonigheid en eeuwigdurende herhalingen, ja, dat is eigenlik de hoofdzaak. In dit opzicht worden ze enkel geëvenaard door sommige dadaïstiese gedichten, maar dat schrijf ik toe aan het „les extrêmes se touchent."

En dan kun je ze, tenminste de allerwiskunstigste exemplaren, even goed (of even slecht) van achteren naar voren lezen als andersom. Ook al dadaïsties. Trouwens het hele onderscheid tussen achter en vóor is onmathematies. 't Hoort in de fysika of op het exerceerveld thuis, en op die terreinen slaan de wasechte mathematici gewoonlik een slecht figuur.

't Is eigenlik heel makkelik, een volmaakt wiskundeboek te schrijven. Hier heb je er een:

$$a=a=a=a.$$

Daar mankeert niets aan, en 't kunstje leert gauw genoeg. De onvolmaakte zijn lastiger, voor schrijver en lezer beide, en Hamilton's „Quaternions" b.v. is 'n hele kluif.

Tòch 'n mooi boek. Hoe meer ik het lees, hoe eentoniger het wordt, en dat is juist het mooie ervan, naar mathematiese smaak. Bij eerste lezing kon ik er al niet van afblijven: ieder nieuw hoofdstuk een nieuwe gedachte en een nieuw perspektief. Een nieuwe duizeling en een nieuw evenwicht. Zielerythmus. Dan nóg eens lezen en nóg eens,

met of zonder het papieren boek en met of zonder andere papieren boeken. En de vergezichten zelf gaan leven en schuiven inéen: de quaternion an-sich als vier-dimensionaal getal. En verwijden zich achter bladzij-lest: de biquaternion en de multi-quaternion, en de multimeetkunde en de multi-mechanika. En dan de groepentheorie en de axiomatiek. En héel, héel in de verte het Nirwanah: a = a. Maar zóver komen wij stervelingen gelukkig niet. Ja, Hamilton's meesterwerk is wél onvolmaakt: als 'n bloem of 'n kind.

De echte hoor-wiskunst is een gekamoufleerde tautologie. En de draadmodellen en Hottentotse vingers of tenen zijn de kamouflage. Ik denk, dat „vijf schapen" in 't Hottentots „pink" schapen heet, als ze tenminste bij hun duim beginnen te tellen, wat ik niet weet. En „tellen" moet dan in 't Hottentots „aanwijzen" zijn, of „aanraken" of „aufeinanderbeziehen", of zo iets. En als hij de volgende dag maar tot ringeling kan komen, wordt hij nijdig, en beweert, dat er 'n schaap gestolen is uit het hok. Want „pink" min „ringeling" = „duim" volgens de zwarte Bartjes. Arithmetiese gebarentaal. Ik zou zo oppervlakkig zeggen, dat de konklusie wat haastig is, want al willen we 'n telfout buiten rekening laten, dan zijn er toch nog twee gevallen mogelik: óf 'n schaap minder dan gisteren, óf 'n vinger meer tussen duim en ringeling! De betrekkelike waarschijnlikheid dier beide mogelikheden kan hier onbesproken blijven: zie boven in voce „kan wél" en „kan niet." En zo nog duizend gevallen. Maar iets móet er toch gebeurd zijn? Wat je noemt: logies-mathematies-onomstotelik-absoluut-zeker-móet!

Laten we het boekje eens raadplegen: „Als a gelijk b en p ongelijk q, dan is óf a ongelijk p en b ongelijk q, óf a ongelijk p en b gelijk q, óf a gelijk

p en b ongelijk q" zegt paragraaf zoveel. En die stelling wordt keurig bewezen uit de kontraktieve wet van het gelijkheidspredikaat: „als a = b en b = c, is a = c." Maar het bewijs van díe wet ontbreekt in het boekje, en in plaats daarvan wordt naar een paar voorafgaande vetgedrukte definities verwezen: hoeveelheden, waarvoor de kontraktieve wet van 't gelijkheidspredikaat geldt, heten *eindige* hoeveelheden of puntverzamelingen, de overige *oneindige*! Maar 'n Hottentot heeft toch geen oneindig aantal vingers! Da hört doch....

Sfinx hoor-matesis haalt de schouders op: mijn zaak niet. Kwestie van anatomiese ethnografie....

Wat zou z'n moeder daarvan zeggen?

* * *

Tellen is het „aufeinanderbeziehen" van schapen en vingers. De schapen lopen door elkaar en de vingers moeten in 't gelid blijven, maar gegeven zijn beide. Bewustzijnsinhouden.

De bewustzijnsinhoud „duim". Mijn duim. Déze duim. Deze, mijn duim nú. Gezichtsindrukken, tastindrukken, spiergevoel: scheringdraden. En herinneringen: deze, mijn duim gisteren. En eergisteren, en „altijd." En duim-verwachtingen, die als twee droppels water op de herinneringen lijken. En op de verwachtingsherinneringen. Herinneringen aan blijde, vervulde verwachtingen, want mijn duim heeft nooit niet-thuis gegeven, zover me heugt: m'n duim zuigperiode ken ik alleen nog maar van horen zeggen. Ik gelóof in m'n duim, haast nog meer dan in mezelf. Mijn duim is een natuurwet.

De bewustzijnsinhouden „schaap" zijn me niet

zo duidelik: die zijn wat verder verwijderd van de gele vlek van mijn ziel dan m'n duim en m'n pink. Nu ik ze in het oog tracht te krijgen, vormen ze een soort nevelvlek, waarin allerlei kometen schijnen rond te zwieren: deze-zwarte-hamel-nu, en dát-aardige-lammetje-van-toen en wol en schapekaas en mèh.... Wacht, daar heb ik die hamelkomeet te pakken bij z'n dikke vacht. Gauw m'n duim erop: déze-nú is tenminste al vast geteld. Die volgt, en die volgt, tot pink toe. Maar de kometenstaarten van herinneringen grijpen in elkaar en ik raak de tel weer kwijt, als een blinde Cycloop. Gelukkig dat ik mijn vingers nog heb: vijf natuurwetten aan iedere hand. Vijf artikelen des geloofs.

Vijf?....

't Is erg lastig voor een Amsterdammer zich in de zielstoestand van 'n tellende Hottentot te verplaatsen, want die telt zijn vingers niet, evenmin als een Amsterdammer zijn telwoorden. Zo'n zwartje grijpt met z'n telwoorden, en eet en vecht ermee, maar hij schrijft ze niet op 'n leitje of op een scheurkalender, en dat vergeet ik telkens. Maar zijn schapen telt hij wel. Op zijn vingers. Waarom eigenlik niet andersom? Wel, omdat het ongemerkt-kwijtraken-van-een-schaap tot de droevige herinneringen behoort, die hij in 't loket „kan wél" voor 't grijpen heeft gelegd, maar analoge gevallen voor een van zijn vingers heel secuur in de brandkast „kan niet" zijn weggesloten.

En omdat zijn vingers niet door mekaar lopen. Daarvoor zitten ze te stevig aan elkaar vast. Een vijf-éenheid.

En toch....

En toch heeft m'n duim welbeschouwd oók 'n kometenstaart. En de broertjes ook. En dan heb ik nog zoiets als een bewustzijns-inhoud „hand." Met 'n heel groote staart. En „mijn andere hand", dito,

dito. En al die staartjes en staarten grijpen in elkaar als bij 'n troep buidelratten met hun jongen op de rug, maar nog verwarder en nóg minder telbaar. 't Is wel een lange weg van nevelvlek tot logarithme..

Ik had het toch zo mooi gedefiniëerd op m'n eerste pagina: bewustzijnsinhouden en zielsbewegingen. Het indikatieve en het emotionele. 't Gegevene en het wordende. Weten en willen. Hebben en krijgen. Ik ben er nóg trots op, en toch is 't maar goed, dat ik niet beloofd heb me er aan te houden, want dan moest ik nu al die ratten bij hun staart pakken, en daar zie ik geen kans toe. 'n Oneindig aantal vingers? Maar dat hebben we allemaal, als je de oude meerekent, de herinneringsvingers. Om van de verwachtingsvingers niet te spreken. Daar is uur noch tijd. En maat noch tal. Wiskunde? 't Mocht wat: eppure si muove.

En tóch alweer....

En tóch hadden Galilei's inquisitoren niet zo helemaal ongelijk. 'n Mens móet nu eenmaal vaste grond onder de voeten hebben, om niet te vallen, en van louter zielsbewegingen kan zelfs geen profeet leven. We zíjn nu eenmaal tellende wezens, al komt de rekening niet altijd uit zoals we verwachtten. Ja, en dan schreeuwen we moord en brand, groot-inquisiteur en Hottentot en wij allemaal. En beginnen opnieuw, aan 't volgend luchtkasteel. „Oeden menei?" 't Mocht wat: hebben is hebben, en krijgen is de kunst.

* * *

Logies onmogelik en fysies onmogelik. Familie of niet?

Logies onmogelik zijn twee tegenstrijdige onder-

stellingen. De vraag is maar, of die fysies mogelik zijn? Een schaap met vijf poten laat zich zonder protest veronderstellen, maar 'n vierpotig schaap met vijf poten? Hoeveel bewustzijnslamsbouten zitten er aan zó'n beestje? M'n jongste dochter beweert, dat ze 't raadsel raden kan: je neemt een schaap en legt er vijf schapepoten naast, dan heb je 'n vierpotig schaap mét nog vijf poten! Zo'n slimmerd! Maar Multatuli beweert, dat die oplossing niet deugt, en dat er heus mensen zijn, die ongerijmdheden geloven: vier en tóch vijf, éen en tóch drie, éen en tóch niet-éen, a en tóch niet a. Zou 't waar zijn? Zou 't „credo, quia absurdum" ooit in oprechtheid zijn beleden? Maar wat vraag ik. Heb ikzelf niet duizendmaal rekenfouten gemaakt, en ben zalig geweest in het geloof, dat de kegelsnede uit mijn probleem een ellips was, tot 'n beterweter me zonneklaar bewees, dat die veronderstelling „ongerijmd" was, en 't „onmogelik" iets anders dan een parabool kon wezen? Ho, ho, beterweter, wacht wat! Ik ben dom geweest, dat geef ik graag toe; ik had de opgaaf niet met de nodige aandacht gelezen, of mijn aandacht is onderweg verslapt. Schandelik, onvergefelik, allemaal goed. Maar 'n „ongerijmde veronderstelling?" Díe beschuldiging wijs ik met verontwaardiging van me. M'n ellips was helemaal niet ongerijmd; hij paste enkel maar niet in 't vraagstuk uit het boekje, maar opperbest in dat andere vraagstuk, waarin mijn verstrooidheid de opgaaf verhanseld had. Van een geloven-aan-het-ongerijmde, laat staan „quia" het ongerijmd-zijn, was geen sprake, kán bij de domste schooljongen geen sprake zijn. Wat hij zégt kan kontradiktoir wezen, wat hij bedoeld heeft, kan de strengste pasigrafiese kritiek doorstaan: in het allerergste geval heeft hij niemendal anders bedoeld, dan een afkeuring wegens

onoplettendheid te ontlopen. En dat is toch niet ongerijmd! Neen, schooljongensongerijmdheden hebben met „logies-onmogelik" niets uit te staan: verminkte of mislukte taaldaden zou men ze kunnen noemen, die óf de hoorbetekenis alleen óf alle noemenswaarde betekenis missen. Taalfouten hoogstens, geen echte denkfouten.

Maar de Heilige Drie-éenheid dan? En de erfzonde naast Gods almacht? En de bilokatie van Jesus' lichaam? En al die paradoxen van Lao-Tse tot Bolland toe? Met welke pasigrafie moeten die ontleed worden? Met „verminkte taaldaden" laat zich de Dageraadsman hier niet afschepen: die taaldaden worden wel dégelik gehoord, brengen emotie teweeg of doen emotie te niet, alle logika ten spijt.

Pasigrafie is eigenlik en eigenlik ideografie. Aristoteles is er al mee begonnen. Die schijnt de eerste prozamens geweest te zijn. En dàn is Leibniz in ieder geval de tweede. Ideografie: begrippen tekenen met 'n écht potloodje op 'n écht papiertje. 't Is waar, Aristoteles had nog geen potloodje, en Leibniz geen stereotiepplaten, maar idealen hadden ze toch allebei. Het ideaal van mensenvrede en geestesrust door de ideale tellerij. Schrijf het op, stormende en worstelende mensheid, schrijf het toch gauw op, al wat je verdeelt en verenigt! Tèl je emoties, en ze zullen bedaren, als golven onder 'n olielaag.

De wijze raad heeft niet mogen baten. We hèbben geteld, en we tellen nog. Oneindig beter, dan Leibniz en Aristoteles konden dromen. De hele logika hebben we al uitgeteld en de halve natuur erbij, maar de golven gaan hoger en hoger en 't vredeschip is 'n pantserkruiser geworden. Eilacie, de olie drijft enkel aan de oppervlakte, en getelde emoties zijn geen emoties meer.

Kontradiktie is een emotie, en laat zich niet becijferen. Of omgekeerd gezegd: eer we met elkaar aan het cijferen kunnen gaan, moeten onze eenheden kant en klaar, welgeformeerd en vredig „gegeven" zijn, en een gegeven kontradiktie is zelf 'n vierpotig-schaap met vijf poten.

Neen, neen, Aristoteles was toch de eerste prozaman niet, welgeteld. Want de Boro-Boedoer is toch óok 'n ideografiek, zij 't zonder logarithmen. Ja, vredig zijn ze wel, die zonbestraalde ommegangen, maar van hoe felle strijd spreekt een zó diepe vrede. Ach, wij ontcijferen dat logies tekenschrift niet meer, ondanks onze minutieuse fotografieën en nog minutieuser kommentaren, maar éenmaal zijn die stenen beelden geteld en gemeten, gedacht en geschikt naar wat toen eeuwige wetten van waarheid en vredige zekerheid schenen, maar die nu lang vertreden en vergeten zijn, zoals onze wetten en onze waarheid vertreden en vergeten zijn zal, als onze strijd is uitgestreden.

Er is proza in de Boro-Boedoer.... geweest.

* * *

Als „kontradiktie" een emotie is, is „niets" er ook een. Schrap de eerste n in de waarheid-als-eenkoe: „niets is A en tóch niet - A", en 't hele publiek schreeuwt: kontradiktie! Nu, met éen lettertje is de vrede niet te duur betaald, en ik wil mijn lezers niet bozer maken dan ze denkelik al zijn, maar 't is toch moeielik, beterschap te beloven. „A-en-tóch-niet-A" moet ik altijd „niets" noemen? Maar hoe dan met „A-en-tóch-B"? Mag ik daar „iets" tegen zeggen? Of prefereert u misschien „iets óf niets, selon le cas"? Mij wel, als u me dan maar waarschuwen wilt, wanneer ik voor

„B" „niet - A" mag schrijven zonder stormen van protest, en wanneer niet. Bij „uit" en „thuis" schijnt het al moeilik te wezen, volgens Mr. Bruis uit de Camera Obscura, maar hoe dan wel met het weer, of de goede zeden? Wélk B - weer of wélke B - zede is niet - goed? De formalist antwoordt: wel, die men „niet - goed" *noemt*, maar dat zijn stenen voor brood, want wie die „men" is, en hòe hard die moet schreeuwen, om het „noemen" te mogen noemen, zegt hij er niet bij.

En toch herinner ik me zo duidelik de tijd, toen ik nog wist wat „niets" beduidt en 't héel iets anders vond dan „iets", maar ik ben wel dommer geworden sinds mijn schooljaren. Ja, de sommetjes weet ik nog best: drie min drie en vier min vier en vijf min vijf, dat was allemaal „nul" en het was me zo helder als glas. Maar later hebben ze me het onderscheid tussen hoofdtelwoorden en rangtelwoorden aan 't verstand willen brengen, en van dat ogenblik af, ben ik de nul-kluts finaal kwijt geraakt. „Iemand heeft drie appels en verliest er drie, wat houdt hij over?" Maar mijn hemel, hoe kan ik dat weten? Een peer misschien, of z'n goede naam, of de kluts? En nu wil ik wel heel gehoorzaam „niets" zeggen, maar hoe die niets er nu uitziet, dát is het wat ik zo graag weten wou. Ik heb het mijn buurman de schoolmeester gevraagd, die berucht is om z'n onverstoorbaar geduld, maar de man is na 'n half uur woedend weggelopen. 't Begon toch hoopvol: „de zaak is eenvoudig, meneer, dat u deze opgave niet goed hebt gelezen. De bedoeling is, dat die man ènkel drie appels heeft, en niets anders, begrijpt u? Of althans, dat u niets anders mee moogt tellen." Maar toen ik schuchter giste, dat met „niets anders" dan zeker zijn eetlust bedoeld zou zijn, beweerde hij, dat ik hem voor de gek hield.

Ja, die rangtelwoorden hebben het me gedaan. „Een-twee-drie-vier-vijf, vijf-vier-drie-twee-een" had de juffrouw van de bewaarschool me geleerd, en ik vroeg niet verder, naar nul noch Nirwanah. Maar toen ik later in de geschiedenisles jaren inplaats van vingers moest tellen, was 't met mijn zielsrust gedaan. Het „eerste" jaar, het „eerste" ding, het „eerste" begrip? Hoe dat van het tiende of het n-de te onderscheiden? Aan 't nummer dat er op geplakt is? Maar huizen zijn niet eens altijd genummerd, laat staan mijn bewustzijnsinhouden of zielsbewegingen. Maar misschien gaat het met de hoofdtelwoorden nu wel weer wat beter. Laat ik het nog eens proberen.

* * *

„„Een relief van de Boro-Boedoer enerzijds en een stereotiepplaat van „Schrön's Siebenstellige Logarithmen" aan de andere kant"". Dat was onze opgaaf. Eén of twee. Twee eenheden of één twee-eenheid of misschien 'n veel-eenheid? En indien twee, dan twee *an sich* of twee *für uns*? En indien één, waar is dan het andere van die één?....

Beproeven wij de werkhypothese „twee an sich": hier 'n stuk steen op Java, daar 'n brok lood ergens op een Duitse zetterij. Allebei hard genoeg om er 'n filosoof mee tot rede te brengen, maar dat mag niet, van wege het wachtwoord „an sich."

En dus: smijt ze 't helal in, de een naar Sirius en de andere naar Siderius, of beter nog: buiten het helal. Denk alles weg, de zetterij en de Boro-Boedoer en Sirius en Siderius en uzelf, lezer, en mij, vrager. Niets dan twee dode brokken materie zonder meer, zonder historie en zonder zin, zonder verleden en zonder toekomst, zonder wisselwerking

en zonder samenwerking: zo twee als twee maar zijn kan.

Geen wisselwerking en dus geen afstand, die mogelike meting veronderstelt, geen onderscheid, dat vergelijking onderstelt, geen gelijktijdigheid of ongelijktijdigheid. Twee doodheden zonder meer, maar toch nog altijd twee, zou ik zeggen.

Voorzichtig wat, laten we 't nog eens natellen: neem de steen eens weg: blijft één. En nu ook het lood: blijft nul, zou mijn buurman-schoolmeester zeggen, als hij niet weggedacht was. En nu weer een paar scheppingsdaden: lood, steen, ja, 't komt uit: werkelik en doodeenvoudig twee, zonder spoor van een wereldraadsel.

Ja toch, iéts blijft er nog te raden over: wat is het onderscheid tussen 'n steen, 'n verdwenen steen en 'n nog ongeschapen steen? Wie 't al weet mag het niet zeggen, want konventie en wijsheid zijn twee. Zelf bedenken. En niet vals doen, door er een filosoof naast te zetten, om tot rede te brengen, of een weegschaal of een „mogelike" filosoof of een „mogelike" weegschaal. Neen, al die stenen eerlik morsdood en moederziel an sich. En dàn het onderscheid?

Ge ontwijkt de moeielikheid door 't kind een andere naam te geven, en te zeggen: nummer één bestaat, nummer twee niet meer, en nummer drie nog niet? Maar dan wordt de vraag: wat ís bestaan? Van een dood ding. An sich.

Signifika is geen etymologie. En dat be-staan met weer-staan en existere met stare en misschien wel met sterk verband houdt, bewijst natuurlik niets. Hoogstens, dat onze voorouders geen recht begrip van een dood-ding-an-sich hadden: die lui wáren nu eenmaal niet wijzer. Maar wijzelf, wij-hier-en-nu, wat bedoelen wíj met dat mysterieuse bestaan van die eenzame steen? De signifika ant-

woordt: als je jezelf wilt verstaan, kijk dan naar je medemens, dat vereenvoudigt het probleem. „Ik besta", heb je beweerd, en er ruzie om gemaakt met Descartes, tot je er duizelig en wanhopig bij werd. Welnu, kijk eens rond op de markt of de beurs en wacht tot je 'n verstandig mens hetzelfde hoort zeggen, dan kun je *zien* wat hij bedoelt: 'n bod of 'n vraag, of 'n „tip" misschien? En let dan eens op, of hij er zij bij spint. Dat is 't beurskriterium voor gelijk hebben.

't Wachten duurt wat lang, is het niet? Op de markt of de beurs is het spreken enkel tégenspreken, 't zij dan bij voorbaat of achteraf, en wie zou nu 'n *angebliche* bestaander ooit tegenspreken? Als je de vent niet gelooft, is ie je toch zéker geen antwoord waard. Zou „ik besta" wel Hollands wezen? Ik bedoel echt Hollands, menens-Hollands, geen taaloefeningetje en geen woordespelletje? Ja, we hebben wel eens van solipsisten gehoord, die wonder wat nieuws meenden te verkondigen, maar 'n nonipsist? Wat zou die wel bedoelen? Als ikzelf eens beweerde, een machine te zijn, een dood ding, een soort natuurlike gramofoon-met-annex-'n-koolverbrandingsapparaat? Bewijs me het tegendeel eens, lieve lezer, als je kunt? En probeer maar geen steen- of loodargument, want als ik schreeuw, bewijst dat toch niets: dat doet 'n kermispoppetje ook. Neen, in significis is aan „ik besta" noch aan „ik besta niet" zin of slot te onderkennen, en dan zou de dode steen bestaan? Maar „dood" is 'n steen of 'n mens of 'n god toch enkel voor een ander en niet „an sich"? De dode Napoleon is 't *andere* van Napoleon, met een tijdsbeperking erbij: na 1821, maar daar was en is dat andere niet minder levend om. Neen, als we waarlik tellen willen, dan zullen het gedachtedingen en geen stenen of loden tafels moeten zijn.

Dus twee „für uns"?

Landmeter heeft gedroomd van de stenen Maya en, ontwakend, denkt hij aan zijn logarithmetafel: hij heeft een nieuwe nodig. De zoveelste herdruk natuurlik. Nu ja, dat kan tóch geen ongelukken geven: 't is stereotiepdruk.

Dat is geen *tellen*. Tellen kunnen wij enkel twee dingen, die in één gedachte zijn, en wát wij tellen, d.i. wát wij onderscheiden-en-herkennen-in-énen, dat zijn niet de steen en het lood, maar eerstens: steen-en-lood met de aandacht op de steen, en tweedens: steen-en-lood, met de aandacht op het lood, of beter gezegd: begin en eind van éenzelfde geestesbeweging: 'n twee-eenheid.

Maar 'n geestesbeweging is een beweging van ónze geest en dus begin- en eindeloos „für uns." En omvattend, behalve de getelde onderscheidenheden, ook alle óngetelde vergelijkbaarheden: de veel-eenheid.

En vragen we dan nog naar het ándere van die veel-eenheid, gevormd door onze steen-en-lood-tellende geest, wel, dan is het met de hele tellerij alweer finaal uit. Heb ik het niet gezegd, dat 't niet-hegelen moeielik is, voor wie met alle geweld wil tellen?

* * *

Ís tweemaal-twee nu eigenlik vier, en ís bijgeloof wat anders dan logika, en leugen wat anders dan waarheid, óf is al wat bestaat en niet bestaat, en al het mogelike en niet-mogelike toch „krèk eveleens" en kunnen we het praten en het boekenschrijven en het vragen en het antwoorden wel laten?

Signifika is 'n allerverderfelikste hebbelikheid voor wie weet, wat hij wil.

Maar meesttijds weten we dat *niet*.

II. WETEN EN WILLEN

"WITTAN" heb ik op school geleerd: gezien hebben. Maar ís ons dan niets gegeven? Weten we dan enkel in een „opgeschoven verleden tijd", of hoe zo'n kontradiktie heten mag?

Ik weet, gij weet, wij weten. De drie-eenheid van wereldraadsels: de éne waarheid en haar beide aangezichten. Blijf daar eens prozaïes bij!

Maar goed dan: prozaïes beschouwd, weet gíj nooit iets, mijn lieve medemens: gij méent slechts en dat is dan nog enkel mijn hypothese. Ik weet, en ik alleen. Onder anderen, dat gij van „wittan" spreekt, zonder gezien te hebben. Ik zie. Uw blindheid. Ik hoor. Uw „wereldraadsels", die ge uzelf hebt opgegeven.

Gij zoudt gezien hebben, o geodeet, dat uw deelstreep op drie stond, en dat uw piano breder was dan dat muurvak? Maar beste man, uw deelstreep is geen streep, maar een wereld van molekulen en atomen en kernen en elektronen, een wereld van werelden, waarvan gij níets ziet! Die zou op „drie" staan, zegt ge? Ergens mee „samenvallen" dus? Maar wat gij „samengevallen" noemt, is door meer eeuwigheden en oneindigheden gescheiden, dan uw astronomieboek bevatten kan. IJdel spel van ijdele verwachtingen, al uw meten en al uw gereken. „Breder dan", beweert ge, kan éen ding zijn, vergeleken bij éen ander? Maar weet ge dan niet, gij insignifiant, dat uw „breder" niet spreekt van uw piano en uw muurvak en uw duimstok alleen, maar duizend hypothetiese duimstokken impliceert, die gij in een even hypothetiese al-of-niet-euklidiese „drieruimte" manoevreren laat in stipte gehoorzaamheid

aan een of andere mathematiese wet? En gij woudt dat alles *gezien* hebben, met de wet inkluis? Maar wetten wórden nu eenmaal niet gezien, maar gemaakt. Gemaakt, hoor je, door Mevrouw-je-weet-wel, die de wereld regeert „où l'on s'ennuie." Maar de ware wereld, de wereld van bittere ernst en van onzeggelike wezenlikheid, die stoort zich aan geen etikette en aan geen Euklides of Galileï.

En kan dus niet „geweten" worden.

* * *

Gezien-hebben is geen weten.

En verwachten-te-zullen-zien evenmin.

Maar die herinnering en die verwachting in onmiddellik evenwicht is onmiddellike wetenschap, d.i. *waarneming*, die boven *gewaarwording* uit is.

Het spreekt vanzelf, dat er een graduele overgang is tussen beide, en de meest primitieve gewaarwording niet denkbaar is zonder énige herinnering en zonder énige verwachting, maar een gradueel verschil is daarom niet minder wezenlik, ja, er is niets wezenlikers denkbaar.

En zo is er ook een wezenlik-gradueel verschil tussen het waarnemen van ons-zelve en van anderen en tussen het waarnemen van anderen en van „het andere." En tussen het weten-dat-waarnemen-heet in het biezonder en het weten-dat-kennen-heet in het algemeen. Om van het weten-dat-willen-heet nog niet te spreken.

Als ik de landmetersfamilie in den Hout zie wandelen: Pietje voorop, omdat hij anders kattekwaad uitvoert en het verindieste vrouwtje bleekneuzig en kouwelik aan den arm van haar man, zijn aan dat komplex van waarnemingen meer herinne-

ringen en verwachtingen verbonden, dan in tien delen zijn te katalogiseren: fysiese en fysiologiese, romantiese misschien en prozaïese. Maar in de eerste kwartsekunde, vóor het nog tot me doorgedrongen is, dat manlief niet uitkomt met z'n verloftraktement en dat vrouwlief nog iets anders verwacht dan de dreigende regenbui, in die eerste kwartsekunde, terwijl de waarnemingen nog bezig zijn, uit de gewaarwordingschaos te kristalliseren, domineert in mijn bewustzijn enkel die eigenaardige kortsluiting tussen herinnering en verwachting, die wij „herkenning" noemen en die als bouwmateriaal voor meer bewuste en komplexe waarnemingen dient. Herkent ge die herkenning, lezer? Of liever, die biezondere gewaarwording, die er de schering-draad van vormt, en die wij alle weleens voor een ogenblik afzonderlik hebben ervaren als een sterke illusie, dat ieder woord dat we lezen en ieder ding dat we zien *schon dagewesen* is, en wij precies zouden kunnen voorspellen, wàt volgen zal? Wat dan nooit lukt, natuurlik. Zo ja, dan hebt ge ook ongetwijfeld die illusie onmiddellik als zodanig herkend en een verwonderd medelijden gevoeld met bijgelovige oud-indiesgasten en verspleende Amerikaninnen, die zulk een geheugenhallucinatie voor 'n bewijs van de zielsverhuizing houden: poor minds. Maar dat álle steen en álle lood en álle ding en álle „an-sich"-heid bijgelovigheden *van dezelfde soort* zijn, en dat onze „wetenschap" omtrent *het andere* een komplex van hypothetiese of verwachte waarnemingen *van anderen* is, is u dat ook even duidelik?

Niemand heeft ooit de Boro-Boedoer *gezien*, maar millioenen hebben hem *herkend*!

* * *

Hoe zouden de dualisten, van Demokriet tot Ziehen toe, het ook weer zeggen? Al die millioenen laten zij „dezelfde" tempelomtrekken waarnemen, „dezelfde" traptreden betasten en beklimmen en „dezelfde" prentjes op de eindeloze stenenreeksen bekijken, en leggen dan 'n geheimzinnig verband, een of ander „psycho-fysies parallelisme" tussen die dode Boro-Boedoer en de levende aanschouwers.

Heel naïef natuurlik van die dualisten, die niet begrijpen, dat zij die dode Boro-Boedoer 'er zelf hebben bijgemaakt *pour besoin de la cause* en daarmee juist de zaak radikaal hebben bedorven: hoe kunnen dood en leven nu „paralleliseren? !"

Neen, dan leve het psychies parallelisme, dat enkel maar evenwijdige geesten nodig heeft, en de Boro-Boedoer voor zich zelf laat zorgen. Want dat die geesten evenwijdig lopen, staat als 'n paal boven water: Geodeet heeft op de Koninklike de meesterlike Boro-Boedoer-foto's van Von Saher bewonderd en er verscheidene van herkend. Dus moet Geodeet's geest wel evenwijdig aan Von Saher's geest geweest zijn, want reïnkarnatie is hier uitgesloten.

Erg jammer dat „ik" en „gij" zo essentiëel verschillen, en daardoor, filosofies gesproken, zo slecht harmonieëren, anders zou de hele kwestie nu zo duidelik zijn als glas, terwijl wij nu wel genoodzaakt zijn, naar 'n nieuw touw uit te zien, om er aan vast te knopen: het psychies monisme.

Eén psychies helal, of één Al-ziel, als ge pantheïsties aangelegd zijt, waarvan de mensen- en dieren- en planten- en dingenzielen de aandachtcentra zijn, in oneindige gradatie en kompositie. Dan wordt het psychies parallelisme analoog aan onze menselike herkenningsgewaarwording, die reeksen bewustzijnsinhouden tot „gelijksoortigheden" verbindt en van andere reeksen onder-

scheidt. En dan geen gepieker over 'n niet-meer-bestaand verleden en 'n nog-niet-bestaande toekomst, want het sol-nunc-isme is al even leeg van inhoud als het solipsisme en heeft nóg meer misverstand op zijn geweten, al was het tot nu toe ongedoopt. 'n Einsteinse „Molluske" met louter aandachtcentra, gewaarwordingen, psychiese evenementen of hoe ge ze noemen wilt, tot wereldpunten, en voorstellingen, gewaarwordingsreeksen, psychiese individuen of zo iets tot wereldlijnen. En dan maar telkens kombineren: eerst een menselike gewaarwording als wereldpunt en de bijbehorende scheringdraad als wereldlijn, maar ook een geheel mensenleven als wereldlijn-van-hogere-orde met momentervaringen tot wereldpunten. En dan maar opklimmen tot telkens samengestelder elementen van nul, één, of *n* dimensies: 't menselik geslacht of 't zonnestelsel of weet-ik-welke godenhiërarchie uit ons aller vreugden-en-pijnen op te bouwen is. En anderzijds analyseren tot in het oneindige, door fysiologiese en fysiese analogieën geleid: een menselike kleurgewaarwording ontleed naar de cellen van het oog of van de hersenen, en die opnieuw naar molekulen of atomen of kernen of kernen-in-'t-kwadraat of kernen-van-de-zoveelste-orde.... O rijk verschiet voor wetenschap en fantasie, voor nuchtere arithmetika en hoogpoëtiese mystiek, door geen filosofiese bedillers of signifiese vraagallen in hun vlucht gestuit. Tot die vlucht al verder en al wijder reikt en het hele gezelschap, weter en denker en dichter en ziener, in 'n *circulus vitiosus* verzeild geraakt en blij mag zijn, als het zonder ál te veel kleerscheuren op de begane grond terugploft. Want per slot van rekening zullen al die wereldpunten en wereldlijnen (in potentia tenminste) zelf *geteld* moeten worden, d.w.z. onderscheiden en verbonden, en juist dat onderscheiden en verbinden kan geen

weter en geen ziener op den duur onderscheiden. En daarom schijnt iedere nieuwe onderscheiding een verbetering van inzicht zonder ons ooit nader te brengen tot die „laatste" onderscheiding, die de oorsprong-der-dingen zijn zou.... als zij denkbaar was. Het *is*, op zichzelf beschouwd, niet wijzer, monisties te denken dan dualisties, en de Boeddhistiese beeldentaal ís, op zichzelf beschouwd, niet minder waar dan 'n landmetersrapport, *want alle weten en begrijpen is betrekkelik tot verlangen en beogen.*

* * *

Dat „insignifiant" trek ik in, want per slot van rekening zie ik toch óok geen kans, die schoorsteenrand uit de weg te filosoferen. En dat vóorkamertje van Geodeet's bovenhuis wás klein. Niet relatief en niet gradueel, maar absoluut en onuitstaanbaar klein. En die voorkamertjes maken ze tegenwoordig allemáal klein, en dat is om wanhopig te worden, want waar moet je ten slotte met je paar meubels heen? De wieg zal nog op het balkon moeten. Ja, wenn man die Fülle des Geldes hat! Dan wéet je van geen klein....

't Is toch gek, dat de éne mens geboren wordt op 'n klein bovenhuis en de ander met 'n grote portemonnaie. Of de éen op Java in de zoveelste eeuw vóor Christus en de ander in ons lieve Hollandje in de eeuw van de H. B. S. Je kunt er toch maar niets aan doen, evenmin als aan 'n horrelvoet of 'n ongaar kadetje: overbakken gaat niet. En die reïnkarnatie is geen mode meer, anders had je nog eens 'n kànsje om het wat beter te krijgen, maar nou is 't tobben und kein Ende. Tot zover Geodeet.

Reïnkarnatie. Een dood lichaam en een levende ziel, die dat dode lichaam 'n jaar of wat laat springen en zingen of huilen en vechten al naar 'm de muts staat, maar er dan ook aan vastgekluisterd is als 'n galeislaaf aan zijn roeibank. Tot z'n tijd om is, of hijzelf de ketting doorvijlt. Wat niet licht valt vanwege de discipline. En dan ga je dood, zoals het heet. Maar dàt is in ieder geval onzin, reïnkarnatie en eeuwig leven of niet. *Ík*, je weet wel, die spreek-ik van pagina zoveel, kán niet „doodgaan": ophouden, of uitgaan als de vlam van 'n kaars, soit, maar dan ben ik er niet meer, en óok niet dood. En wat dat uitgaan betreft, ja, dat zullen we moeten afwachten, maar *per analogiam* te oordelen, lijkt het toch niet zo heél waarschijnlik, want van 't áansteken van de kaars herinner ik me niets. De psychologen houden er boek van tegenwoordig en het record van een wélgekonstateerde jeugdherinnering van een volwassene staat op het ogenblik, geloof ik, op twee jaar en zoveel maanden. Of de dierpsychologen de zaak ook al in studie genomen hebben, weet ik niet. Voor amoeben zal 't wel moeielik gaan. Maar dat daargelaten, die eerste twee jaar minstens, aangenomen dan, dat ik toen *leefde* en geen nonipsist was, moeten dan toch eigenlik vóorbestaan genoemd worden: „leven vóor dit leven." En dat vóorbestaan is dan toch geleidelik en onmerkbaar in „dit leven" overgegaan, terwijl iedere plausibele grond voor een begrenzing van dat hypothetiese vóorbestaan naar de andere kant toch eigenlik ontbreekt. De geboorte? Maar dat is, fysies gesproken, geen nauwkeurig aan te geven tijdstip, en fysiologies gesproken in 't geheel geen begin, maar enkel een versterkte en gewijzigde voortzetting van duizend reeds lang aangevangen levensfunkties. De fysioloog spreekt trouwens al sedert jaren van het eeuwige celleven, en als ik

díens aanwijzing wil volgen, moet ik mijn vóorbestaan eigenlik door oermens, oerreptiel en oerslijm heen tot een of andere oerbakterie of oerbakteriofaag doortrekken. 'k Wou die oerstamvader toch wel eens zien: zou die nu al schuld aan m'n onvoorzichtigheid met dat zakmes gehad hebben?

Een bakteriofaag is 'n klein beestje en van zijn makelij en zijn overpeinzingen heb ik geen groot idee, maar oergrootpa zélf zal zijn wereld wel niet klein gevonden hebben en van logarithmen had hij *in potentia* toch oók al verstand, zodat we met dat hele vóorbestaan filosofies gesproken nog niemendal zijn opgeschoten: of ik m'n levende ziel nu op de tweede of derde verjaardag van mijn fysiologiese geboorte laat inschakelen in de dode stof, of ettelike geologiese tijdperken eerder, maakt niet uit: dualisme blijft het toch. Maar aan 'n soort reïncarnatie zijn we op die manier toch wél toegekomen, al is het dan alleen maar in de rechte lijn. Reïnkarnatie en poly-inkarnatie, want m'n hele familie van oer-Adamswege is op die manier beschouwd maar éen ziel en ieder neefje of nichtje is er 'n uitloper van.

Maar dàn is het toch ook nog zo gek niet, dat zo'n uitloper, als zijn kluister loslaat, eens naar 'n andere *clan* probeert over te springen, om als ezel of kameel of zonnestelsel of elektron zijn geluk te beproeven. Geen fysiese of fysiologiese analogie, zult ge misschien tegenwerpen? Maar die heeft de uitdooftheorie toch óok niet: 'n organisme sterft fysiologies niet in zijn geheel, maar cel voor cel, en 't „plotseling" overlijden van 'n enkele cel zal, met het langzaam werkend apparaat opgenomen, wel evenmin een plotselinge indruk maken als het springen van 'n mijn, dat ik onlangs zo mooi in de bioskoop heb zien vertonen. 't Wordt alleen een beetje lastig, te beslissen, wat er bij die ziele-

springerij met de oorspronkelike bewoner van 't nieuwgekozen „stoffelik omhulsel" gebeuren moet? Zo'n zonnestelsel was misschien tot dusver wel ónbewoond, maar die ezelsembryo hoort zélf tot de familie! Nek omdraaien en naar buiten werken, à l'instar van de heremietkreeft? Of het op 'n akkoordje gooien en samen „eine Seele und eine Gedanke" vormen? Ik zal er mijn tante eens naar vragen, want die ís gereïnkarneerd. Helemaal niet van 'n ezel trouwens, want ze is hofdame geweest onder Lodewijk de elfde, en daar schijnt toentertijd iets gepasseerd te zijn, dat ik niet recht te weten kan komen, maar wél heeft Tante duidelik te kennen gegeven, dat ze alleen dáarom later in zo'n burgermansfamilie is terecht gekomen. En dan zal ik meteen 'ns informeren, hoe het dan met de erfzonde staat: zou ze nu én adellik én burgerlik erfelik belast zijn? Dat wil er toch niet bij me in, want 't is zo'n door en door goeie ziel, die zelfs niet boos wordt, als ik wat veel vraag. Ze zegt dan alleen maar: kind, we kunnen niet alles begrijpen. Nu dat verlang ik ook niet, als ik maar íets begreep, maar dát dan ook helemaal.

Bijvoorbeeld: waarom ik nu „helemaal" zeg, inplaats van „geheel" of „gans en al", wat er toch vlak naast moet hebben gelegen in mijn onderbewustzijn.

* * *

Ik weet, waar ik woon. Ik weet, hoe ik heet. Weet ik ook, dat ik besta? Mijn adres en mijn naam zijn wat ik bewustzijnsinhouden genoemd heb: meestal rustig sluimerende onderbewustzijns-inhouden, maar die ik wakker kan roepen, als ik ze

nodig heb. En m'n stellige verwachting, dat ze me op m'n wenken zullen bedienen, noem ik het „weten" van dat adres en van die naam, en van mijn gewicht, en hoe ik er uitzie, en dat ik geen komkommers kan verdragen ,en dat ik niet jong meer ben. Maar vormen nu al die wetenswaardigheden één geheel, één bewustzijnsinhoud „mijn bestaan?"

O, zeker, een soort agglomeraat vormen ze wel, anders had ik m'n voorbeelden zo aanstonds niet zo vlot kunnen kiezen, maar samenklonteren doen mijn gewaarwordingen, mijn voorstellingen en mijn begrippen allemaal, al doen ze 't vaak op een erg onpraktiese manier. 'k Wou laatst Gruyèrekaas halen, en kon in de winkel met geen mogelikheid op de naam komen, en nu kan 'm zeker de eerste tien regels met geen mogelikheid weer vergeten! En toch dàcht ik tien regels geleden aan geen Gruyèrekaas: Ehrenwort. Maar dáar zit 'm dan ook het verwonderlike niet in, maar wel in de boodschappen, die we er behoorlik afbrengen. 'k Heb honderdmaal de Bijenkorf opgebeld en *gehoor gekregen*, zo maar uit de duistere buitenwereld, precies in aansluiting aan m'n verwachting: „Bijenkorf, wat blieft u?" Ik kén de stem! En ik *weet* dat die juffrouw bestaat, en dat ze wel 'ns een beetje distrait is, al heb ik nooit 't genoegen gehad. Even zeker, als m'n tante weet, dat ze in 'r vorige bestaan een hoepelrok droeg, ofschoon ik haar met 'n „Histoire du costume depuis le moyen-age" heb trachten te bewijzen, dat die geen mode waren onder Lodewijk de elfde. Mijn tante en ik *weten*. En tòch kunnen we ons allebei vergissen en wordt me misschien wel eens onomstotelik bewezen, dat die juffrouw van de Bijenkorf een meneer is, en in 't minst niet distrait. Ik gelóof 't niet, maar ik kan 't me voorstellen. Omdat ik *weet*. Maar dat ik abuis zou zijn ten aanzien van m'n bestaan, helemaal

abuis, 'n non-ipsist, niet uit paradoxale neigingen, maar in alle waarachtigheid en oprechtheid, neen, heus, lezer, ge moogt me van eigenwaan verdenken, maar het wil er níet bij me in.

En daarom juist *weet* ik mezelf niet. En evenmin dat 2 × 2 vier is, omdat niemand me nu eens vertellen wil, wélke twijfel hier wordt bestreden. Dat „tweemaal twee" en „vier" synonieme brokken Hollands zijn? D.w.z. woordsymbolen, waarop gewoonlik op overeenkomstige wijze wordt gereageerd? Zeker, daaraan kan meer of minder getwijfeld worden, en dat kan dus minder of meer geweten worden. Maar van díe tegenstelling willen de echte mathematici nu juist níet weten. En zónder tegenstelling? Maar „zekerheid" is toch een woord, dat enkel op de twijfel kan geschreven worden!

Ik zit alleen nog met die schoorsteenrand. En met Pietjes pakkist. De buil zag 'n week daarna nog lichtgroen.

* * *

Het weten, dat kennen heet.

Pietjes bolletje heeft met de pakkist *kennis gemaakt*. En die zielsbeweging is langzaam aan tot 'n bezadigde bewustzijnsinhoud bekoeld en dieper en dieper in zijn spreek-ik weggezonken. En in later jaren zal een pakkist al 'n heel venijnige punt met 'n roestige spijker of 'n afgescheurd stukje bandijzer moeten vooruitsteken, om 'm een griezel over zijn rug te jagen. En als vader dood is, zal hij nog dikwijls de mooie foto's en prentbriefkaarten uit Indië bekijken en aan z'n kleine zusje vertellen, dat hij de Boro-Boedoer wel 'ns helemaal is opge-

klommen met Baboe's hulp, maar van Boeddhisme of theosofie of hegelarij, als hij er ooit van hoort zal grote Piet niemendal moeten hebben: daarvoor weet hij veel te goed dat 'n pakkist hard en 'n dubbeltje maar tien centen waard is. En dat z'n moeder wel 'ns de kaart legt, kan hij dan maar heel slecht velen.

Hard, harder, hardst. Waard, meer waard, minder waard. Alles betrekkelik. Alles gradueel. Geen onderscheiding zonder verbinding. Geen lust zonder leed en geen leed zonder lust. En „panta rei" tot slot. Wat koop je ervoor?

Filosofie en theologie en mystiekerigheid en kletsologie zijn verrukkelik mooi voor wie niets anders om handen hebben, maar als je de hele week al, voor tien procent provisie, of dikwijls voor vijf procent, waar je je schoenzolen nog niet uithaalt, tegen je klanten moet kletsen om ze halfrotte boel aan te smeren, dan kunnen die dingen je hels maken. „In 't licht van de eeuwigheid", is 't niet? En „van hoger standpunt beschouwd"? Jawel, mijnheer de professer, en jawel, meneer de dominee, mooi gezeid hoor, om te grienen zo mooi, maar doe jullie me nou plezier, en loop 'ns éffen met je kop tegen de muur, maar 'n beetje hard asjeblieft, en kom dan 'ns weerom om verder te hegelen of te zemelen of hoe je het noemt. Verdomme!

Ben ik van vlees en bloed, of liever van vel over been, of niet? En móet ik me half dood sappelen, om ze thuis niet van honger te laten verrekken,of niet? Zodra je me dát kan wegredeneren of wegpreken, dan praten we verder. O, als ik maar 'n paar stevige poten aan m'n lijf had, dan ging ik direkt achter de kar, al was m'n vader dan landmeter-in-'s-rijks-dienst en al zanikt m'n zuster nog zo over d'r pianolessen, waar ze toch geen zout op 'r boterham mee verdient. Als je maar „arre-

beier" bent tegenwoordig, „proletariër", dan héb je geen krimp. Voor 'n gulden in 't uur steken de heren nog geen vlerk uit en als je maar naar ze wijst, lopen ze naar d'r lui „organisáasie." Díe hebben tijd om te kletsen, plenty en plenty. Acht-urige arbeidsdag en Zaterdagsmiddags vrij, en vergaderingen en meetings en boeken en brosjures, waar ze geen harrel van snappen. Ík heb er geen tijd voor, dat wil ik je wél zeggen....

Ik hoop, lezer, dat u niet gechoqueerd zijt? Ieder vogeltje zingt nu eenmaal, zoals het gebekt is, en wie vogeltalen wil bestuderen, doet niet verstandig, zich uitsluitend tot nachtegalengezang en uilenwijsheid te bepalen, want van 'n gehavende stadsmus is misschien toch óok nog wel wat te leren. Al was het alleen maar, dat aan het woord professor 'n luchtje is, dat nu juist niet iedereen bevalt. „Ik ruik zwavel" zegt, geloof ik, dat éne onschuldige kind in „Het Poortje, of de duivel in Kruimelsburg", als zijne sataniese majesteit op het toneel verschijnt.

Vogeltjes zingen en sjilpen en piepen en schreeuwen door elkaar om voor ons ondoorgrondelike redenen. Waarschuwingseinen en schriktonen, lok- en pronkzangen en imitatiegeluiden menen we soms te onderscheiden, en als ik 's morgens de mussen in de boom voor mijn raam hoor, krijg ik de indruk, dat de „Schwatzbedürfnis", die in de menselike konversatie zo'n grote rol schijnt te spelen, en die gedwongen zwijgen tot een fysieke straf maakt, ook niet vreemd is aan de zaak. Ja, „kletsen", om met Piet te spreken, kan 'n mus misschien ook wel, maar kan zo'n beestje ook *liegen*? Al is het dan maar van mussenstandpunt?

Ik heb niet veel verstand van vogels, en ik weet dus niet, of 'n vadermus ook al slim genoeg is, om „lampootje" te spelen, als er gevaar voor de

jongen dreigt en hij de poes of de kraai wil weglokken van 't nest? Maar dàt dergelike kunstjes in de vogelwereld niet vreemd zijn, hebben we toch allemaal wel 'ns gelezen. Kunnen we dat nu bij analogie „liegen" noemen of niet? Doen-alsof en praten-alsof, verschilt dat nu zoveel? Trouwens, geluiden spelen in die dierenbedriegerijtjes ook wel 'ns een rol, dus daar zit het 'm niet in. Jawel, maar liegen is toch nog wat anders dan bedriegen, of huichelen, of komediespelen of zo. Er zit het element in van de onjuiste *mededeling*, de afwijking van de *werkelikheid*, dat aan zo'n mussenbedrog vreemd is. Er is overeenkomst, voorzover we zien natuurlik: de bedriegende mus en de bedriegende handelsreiziger trachten beide 'n „onjuiste voorstelling" bij hun wederpartij op te wekken om een of ander doel te bereiken, maar die handelsreiziger b.v. *zegt* daarbij, dat die kleuren wasecht zijn, ofschoon hij wéet dat 't niet zo is. En dát kan een mus 'm toch onmogelik nadoen....

Neen, neen, maar groot is het onderscheid toch niet: dat 'n mus geen „halfrotte boel" aan de man kan brengen wil ik graag toegeven, maar als 'n handelsreiziger voor „lampootje" wil spelen, zal geen kraai er in vliegen, dus dat zegt niet veel. Ik denk, dat we de superioriteit van het mensdom boven het mussendom in iets anders zullen moeten zoeken dan in 't liegvermogen. Ik heb eens ergens gelezen, dat het 'm in 't wereldraadsel zat: niet in de oplossing natuurlik, anders was 't geen raadsel meer, maar in 't „och kind, we kunnen niet alles begrijpen" zelf. Tot díe algemeenheid des nietbegrips zou geen dier zich ooit kunnen opwerken, en de vraag „wat is de mus?" zou bovenmusselik zijn.

't Is mogelik, maar is de vraag „wat is de mens?" niet ondermenselik? Ik heb me 'n poosje geleden

over dat prompte „De Bijenkorf, wat blieft u?" verwonderd, en dat was eigenlik Mauthner nagepraat, die 't al gezegd heeft, dat waken vrij wat wonderliker is dan dromen. Maar is die verwondering soortelik iets anders dan de emotie, die we in hoofdstuk éen aan het begrip kontradiktie hebben gekoppeld, en die we eigenlik de „overeenkomst-en-tòch-verschil-emotie" zouden moeten noemen, als het niet te onprakties was? Mijn verwachting en mijn waarneming kloppen precies, hoe is dát mogelik? Het zijn toch twee verschillende dingen? Binnenwereld en buitenwereld?

En als we dan dóordenken en dóorpraten en dóorwaarnemen, harmonie en parallelisme en monisme en Moluske, o, dan vinden we telkens nieuwe „verklaringen", d.w.z. dat we telkens opnieuw overeenkomst in verschil en verschil in overeenkomst doen overgaan en zo onze verwonderingsemoties doen bedaren, als bij 'n jong paard, dat afgedraafd wordt, maar aan de circulus vitiosus ontsnappen we toch nimmer, want leven is niet anders dan onderscheiden en verbinden, beurtelings en in-énen.... Goed begrepen, lezer? Ik hoop voor u van niet, want dan daalt ge af tot 'n mussenevenknie.

Maar hoe nu met Piets boutade tegen wereldraadsels en derzelver diverse oplossingen in het algemeen? Van mooi of lelik en van Mevrouw Etikette spreken we nu niet, maar van waarheid „in Nietzschiaanse zin." Ís alles nu betrekkelik of is het 't niet?

Lezer, ik ben 'n man des vredes, en bovendien heb ik met Piet te doen. Ik stel voor, hem *volkomen* gelijk te geven.... van zíjn standpunt.

"MEESTTIJDS weten we niet, wat we willen", heb ik een paar hoofdstukken geleden beweerd. Dat was een kontradiktio in terminis.

In de tuin van hiernaast ligt 'n kleine wereldburger op z'n rug in 'n kinderwagen te spartelen. Beentjes omhoog en geen ogenblik in rust, ik kan er geen oog op houden, en hijzelf blijkbaar ook niet. Daar heeft ie 'n voetje te pakken en schudt het heen en weer of het 'n gevonden voorwerp is, zonder er zelfs naar te kijken. Louter toeval, is ie zeker van opinie. Net als Falkland's hond: „Aan 't kwispelen van mijn staart hecht ik niet de minste waarde. Ik beschouw zulks als 'n reflexbeweging...." Nee toch niet, wacht, beter kijken: zag je-n-'m daarnet niet duidelik *graaien* naar z'n voetje? Helemáal determinist is ie toch al niet meer. Nou heeft ie 't weer te pakken, en kijkt er wel degelik naar! Waarachtig, het gaat naar z'n mond. Weg is de voet en danst weer voor z'n nog gloednieuwe kijkertjes heen en weer. Weer graaien. Mis. Nog eens. Raak. Lieve hemel, wat heeft dat jong 'n plezier! En die zou niet weten, wat ie doet? 'n Machine, die eerst over 'n jaar of twee onder stoom gebracht wordt? Maar kerel, tegen die tijd begin je al halfsleet te raken! En je eerste kwaadaardigheid heb je dan zéker al op je geweten, of het zou 'n gewetenloze kwaadaardigheid moeten zijn, en daar zie ik je niet voor an.... Neen hoor, dat vóórbestaansdogma zal ik dan toch nog maar wat aanhouden. 'n Mens kan ook àl te vorurteilsfrei zijn.

Ik „houd" dus, zouden de seminaristen zeggen, dat die zuigeling gewaarwordingen ondervindt, die

hij min of meer onderscheidt en min of meer verbindt, al is het dan misschien nog maar op mussenmanier. En ik „houd" ook, dat ie z'n dansende voetjes zo'n beetje herként, nu en dan natuurlik en maar voor 'n ogenblikje. Maar dat impliceert dan toch, dat de grote klassestrijd tussen herinnerings-gewaarwordingskomplexen en verwachtings-gewaarwordingskomplexen in z'n kraai-ik al begint te smeulen, al heeft de hele bevolking natuurlik nog geen partij gekozen. Wat ook nooit gebeuren zal. En als dan zo'n herinneringsvoetje en 'n verwachtingsvoetje mekaar bij de kladden krijgen, en over elkaar heen buitelen tot er geen kop of staart meer aan te bekennen valt, dan plukt meneer zuigeling weer 'n groen blaadje van de boom der kennisse. En het schijnt 'm te smaken ook, want hij straalt van de pret. Wacht maar, menneke, d'r zitten bittere blaadjes ook aan, hoor, dat zal je gauw genoeg ondervinden. Misschien beleef je nog wel 'ns likdoorns of het podagra.

Maar nu zijn handjes? En zijn mond, waar ie om de drie uur z'n ziel en z'n zaligheid mee indrinkt, en die in de rest van de tijd zeker wel het opperkommando over de wriemelende en warrelende gewaarwordingsbewaarschool blijft houden.... Freud noemt dat sexueel, en ik goddelik: what's in a name? Apropos lezer, hebt u wel eens opgemerkt, dat 'n hond niet naar je ogen kijkt, als je tegen 'm spreekt, maar naar je mond? Of misschien kijkt ie wel naar je neus, in de verbeelding, dat je ook 'n reuk-ik hebt, net als hij, inplaats van 'n kijk-ik, als 'n volwassen staatsburger, die onder „hier en nu" toch eigenlik z'n gele-vlek-gewaarwording verstaat. Maar dat daargelaten, we hadden het over proefzuigelings handjes, en ik „houd" alweer, dat ie daar heel anders tegenover staat dan tegenover zijn louter-ken-voetjes van zoëven.

Kennen en kennen is twee: kennissen zo uit de verte of naaste familie! Kijk, daar steekt ie zo'n halve knuist in z'n toet en valt in slaap of ie aan moeders borst lag. Dat kunstje lapt ie 'm ook niet voor het eerst, dat kun je zó wel zien. Zeker, zo'n duim-in-de-mond-stekerij is óok 'n soort herkenning: onmiddellik evenwicht tussen herinnering en verwachting, bezegeld door 'n prompt „Bijenkorf, wat blieft u"? Maar hier speelt het spiergevoel de eerste viool, of de tweede misschien, daar wil ik buiten blijven. En dàt was bij die voetjesexploratie van zoëven toch zéker niet het geval, daarvoor scharmaaide-n-ie nog veel te raar met z'n loopwerktuigen-in-spe: dat was nog in hoofdzaak wat je noemt „oordelen op het oog". Maar z'n duim! Die geeft al lang niet meer niet-thuis. Die kent ie van binnen en van buiten en hij weet precies vooruit, wanneer die surrogaat-Mama 'm de mond gaat stoppen om hem in zoete vergetelheid en zielsrust te doen verzinken! Het volitionele element noemen ze dat, en: het lokaliseren van de inwendige zin, maar ìk zeg maar eenvoudig: zelfherkenning, al is het dan misschien niet altijd konsekwent vol te houden of haarfijn van de iets-of-iemand-anders-herkenning te onderscheiden. Want ik geef graag toe, dat de graduele overgang van de duimzuigerij naar de vuistslag op de ontbijttafel, waarmee over 'n jaar of dertig meneer ex-zuigeling zíjn spruit zal trachten te imponeren: „en nou zàl je die pap opeten, schreeuwlelik!", ik geef graag toe, herzeg ik, dat die graduele overgang niet altijd gemakkelik te volgen is, vooral zolang we niet weten, of die pap opraakt of niet, want daar ben ik nog zo zeker niet van (ik heb er vier, en de jongste is al làng geen papkindje meer!). Maar dat neemt niet weg, dat toch ook in die vuistslag, om de dertigjarige gradualiteit dan maar over te slaan, een zeer

bepaalde verwachting omtrent de taktuele, visuele, auditieve en interieure gewaarwordingen, die op 'n gegeven inwendige-situatie-waarneming zullen volgen, duidelik te onderkennen valt, en dat die verwachting met de herinnering aan vroegere vuistslagexperimenten (op kantoor misschien vis-à-vis de jongste bediende) innig is verbonden. Ik stel me zo voor, dat die „willende" papa, op het ogenblik, dat zijn mannelike vuist nog éen centimeter van het tafelblad verwijderd was en 't krachtig spiergevoel in zijn rechterbiceps hem met trots en zelfgevoel vervulde, de weerstand van de tafel al vóorvoelde, de dreunende slag al vóorhoorde en het plotseling zwichten van de kleine hongerstaker al vóorgenoot. En de welsprekende dagorder, waarmee hij van plan was zijn overwinning te markeren, was ongetwijfeld op dat gewichtige moment reeds in grote trekken gekoncipiëerd, minstens tot de komma toe. Denk u dat in, lezer, dat hoogtepunt van mannelike wil en vaderlik gezag en erken, dat, al straalt pa nu juist niet van de „pret" als dertig jaar geleden, er toch een genotselement in zo'n wils-akt gelegen is. En hij zou niet gewéten hebben, wat hij wou? Maar er ís geen stelliger en zuiverder weten dan willen, en zonder twijfel lag er een logiese kontradiktie in mijn slotzin van hoofdstuk een!

Die ik desalniettemin handhaaf.

* * *

Niezen, hoesten, ademhalen, dwangneurose. Waarnemen van een inwendige situatie. Stellig wéten, wat onmiddellik volgen zal. Maar even stellig weten, dat die „onmiddellik volgende situa-

tie" mij wordt *opgedrongen*, onafhankelik van, misschien tégen mijn „wil." Ik wíl smachtend en zielsontroerend fluisteren „Amalia, bemint ge mij ?" maar ik weét, dat ik met 'n prozaïese stentorstem „hatsji" zal roepen, en dat Amalia in de lach zal schieten en het schone moment voor altijd ontvloden zal zijn.

En toch ligt dáar de opheffing van de kontradiktie niet. Want mijn liefdesverklaringswil is nooit tot wilsakt gerijpt, maar als „plan" of „voornemen" verongelukt, als zovele plannen, waarvan de scherven zekere weg, die ik niet noemen wil, plaveien. En m'n „hatsji" was wel degelik een echte wilsakt, alleen 'n beetje te snel verlopen voor rustige overweging en postume analysering. Amalia heeft groot gelijk, als ze me om dat „hatsji" veracht, want ik hèb haar verzaakt, dat zegt m'n geweten me nu onverbiddelik. Ik ben gezwicht voor de verleiding, als 'n zwakkeling, die de kroeg niet voorbij kan. Ja, wèlke satan mij zo plotseling dat wellustbeeld voor ogen, of liever in m'n neus getoverd heeft, weet ik niet, maar dàt ik 'n tienduizendste deel van 'n sekunde geaarzeld heb tussen niezen en Amalia, en na een zware zelfstrijd wellust heb verkozen boven zuivere min, dat verwijt ik me tot op dit uur. Díe worm knaagt nog aan m'n hart. Was ik nog maar determinist, als m'n oer-opa. Die had zeker nooit last van knaagwormen!

Die vervloekte vrije wil, ik wou, dat ze die nooit uitgevonden hadden.

Ik wil = ik zie aankomen, wat ik doen ga, en verder geen nieuws, da's toch maar het makkelikst.

„Boezemvriend, leen me 'n pop en red me 't leven !"

„Gut man, ik zou 'm je van harte gunnen, dat spreekt, maar ik weet zeker, dat het niet zal gaan. Ja, ik meen reeds in m'n zielerunen te lezen, dat ik je zo aanstonds de trap zal afschoppen, als je niet

heel gauw verdwijnt. Bedaure herzlich!" Zo kun je de lui nog 'ns te vriend houden zonder onkosten of risiko! Maar nu? 't Minste of geringste wordt je kwalik genomen, nog afgezien van al die wormen, wat toch nooit gezond kan zijn op den duur.

Freud zegt: het onderbewuste, en vertelt er niet veel fraais van. Nou, da's tot daaraan toe, voor de wetenschap moet je wat overhebben en op anatomie is het ook niet altijd poëties. Laten we dus aannemen, dat, in de meeste gevallen altans, onze herinneringen en fantasieën ons zonder bestelling en zonder voorafgaande waarschuwing worden thuisbezorgd, en laten we de afzender 't onderbewuste noemen, dan ben ik daarmee nog niet van m'n worm af! Want dan blijft toch nog de kéus over, de vrije keus, tussen niezen en Amalia, tussen 'n pop lenen en de trap afschoppen....

* * *

't Is niet gebruikelik, te beweren, dat de sterren en de lokomotieven 'n vrije wil hebben, maar over massamoordenaars en stoute kinderen bestaat verschil van opinie: moeten ze of willen ze?

Lokomotieven en massamoordenaars hebben zo allebei hun vaste gewoonten en zijn allebei tot op zekere hoogte onberekenbaar. De een puft en rijdt, als je-'n-'m opstookt en de handle overhaalt, de ander moordt maar steeds door, als je-'n-'m een slachtoffer voorhoudt. Maar de lokomotief hapert wel 'ns een keer, zonder dat de machinist begrijpt hoe het komt, en de moordenaar loopt misschien plotseling naar de politie om zichzelf aan te geven. En nu valt er natuurlik te praten over de meerdere of mindere Gewohnheitsmässigkeit van sterren en

stoute kinderen en over de meerdere of mindere naspeurbaarheid van beider hebbelikheden (als er onweer in de lucht zit, merk ik dat altijd dadelik aan 't lawaai op de speelplaats van de school naast mijn deur), maar veel resultaat is er van de diskussie niet te verwachten: de knapste meteoroloog kan niet voorspellen, welke vorm die wolk daar over vijf minuten zal hebben en daarentegen is het aantal moorden, dat in de volgende maand in Amerika zal gepleegd worden, aan de hand van de statistiek vrij nauwkeurig te voorspellen: zoveel komma zoveel per duizend van de gekleurde bevolking en zoveel komma zoveel per duizend van de blanke. 'n Kwestie van decimalen, net als in de astronomie. Tussen sterren en mensen, — mezelf laat ik er 'n ogenblik buiten: ik bèn geen mens, ik ben 'n helal, — tussen sterren en mensen bestaat in dat opzicht overeenkomst. Als ik op die overeenkomst de nadruk wil leggen, gebruik ik de uitdrukkingswijze van het determinisme: mensen en dieren en planten en dingen *moeten*. Te kiezen valt er niemendal, want er is maar éen werkelikheid. Dat Caesar over de Rubiko is getrokken, bewijst, dat hij onmogelik aan deze kant kòn blijven, al had hij nog zo graag...., pardon, daar had ik haast een fout in m'n taaloefening gemaakt: ik moet nu natuurlik zeggen, dat Caesar onmogelik anders heeft kunnen *willen*.

Maar tussen dingen en kinderen of mensen bestaat ook een *verschil*, wel niet zó principiëel en verstrekkend als de overeenkomst van straks, maar toch een verschil: de eerste zijn niet, de laatste wèl beïnvloedbaar door wat men noemt psychiese, pedagogiese of verstandelike middelen, als daar zijn: boze gezichten, koekjes beloven, brandmerken of signifika. De overeenkomst ligt op het gebied van kennisleer en filosofie, het ver-

schil op dat van de praktijk van opvoeding en wetgeving. En is evenals de overeenkomst aan gradualiteit onderworpen: ik ken lui, die minder voor rede vatbaar zijn dan 'n gramofoonplaat... Maar ik denk, dat ze tòch d'r handen wel omhoog zouden steken, als een inbreker ze 'n revolver voor d'r neus houdt, en dat doet een chocola-automaat nog voor geen dubbelloopsgeweer. Wat ik heel onfilosofies uitdruk, door te zeggen, dat in die automaat geen verstand en geen wil en geen leven zit, maar in m'n onredelike kennissen wel. En in ongezouten indeterministies Hollands geef ik zo'n exemplaar bij gelegenheid eens te kennen, dat ie 't aan zich zelf te wijten heeft, dat ie zo'n driedubbel uilskuiken is, en dat er al veel gewonnen zou zijn, als ie maar eens 'n béetje minder koppig wezen wou. En als ie dan terugsart: „daar kan ik immers niks aan doen, meneer-de-grammofoon-met-annex-'n-spijsverterings-apparaat, ik hèb immers geen vrije wil", nou, dan citeer ik Multatuli's doodvonnis over Droogstoppel (minus de koffie, want die gun ik 'm niet).

Tot zover heel eenvoudig. Naar de *indikatieve* woordwaarde hebben de deterministiese en de indeterministiese uitdrukkingswijzen betrekking op verschillende waarneembaarheden en ligt in „de mens heeft een vrije wil" en „de mens heeft geen vrije wil" evenmin een tegenspraak opgesloten als in „'n klok kan lopen" en „'n klok kan niet lopen." Goed voor de raadseltjesrubriek in de kinderkrant.

Woorden echter hebben níet altijd een indikatieve kant maar wél altijd een emotionele, en m'n grootvader heeft eens 'n woordestrijd met 'n visdame gewonnen, door 'r voor „dubbele integraal" uit te schelden: dáar had ze niet van terug! En dat is de reden, waarom het woord „vrije wil" 'n geschikt instrument is, om ruzie mee te maken.

Net zo geschikt als $2 \times 2 = 4$ en de kausaliteitswet.

Als een modern kriminoloog beweert, dat de wil van de massamoordenaar „volkomen bepaald" wordt door erfelike aanleg, sociale faktoren en individuele omstandigheden, en een man van rechts dat met veel vuur en bijbelteksten bestrijdt, dan hebben geen van beide het oog op de bovenaangeduide onderscheidingen en vergelijkingen (waaromtrent ze 't natuurlik roerend eens zouden zijn, als ze maar bedaard genoeg waren om er a-emotionele termen voor te kunnen vinden) maar uitsluitend op de geneesmethode, die zij op de patiënt of diens mogelike medepatiënten willen toepassen: met-of-zonder géselen, brandmerken of de guillotine en met-of-zonder koudwaterbehandeling, onderwijs of arbeidstherapie. En dáarover zijn ze 't allesbehalve eens. En zullen het door signifiese ontledingen nooit eens worden.

Want signifika en relativisme zijn geen remedie tegen *incompatibilité d'humeur*. Evenmin als tegen gewetenswormen.

* * *

Ik ben er van overtuigd, dat míjn wil volkomen bepaald wordt door erfelike aanleg, sociale faktoren en individuele omstandigheden (al beïndiceert dat dan precies hetzelfde als dezelfde uitspraak in de ontkennende vorm), maar ik weet nog altijd niet, waar*door* ik „helemaal" schreef op pagina zoveel, en maar half, waar*om* ik het heb laten staan. En als ik er 'n geleerde verhandeling over hield (stof in overvloed !) dan wist ik het nog evenmin als de meteoroloog de „oorzaak" kent van de preciese vorm van 'n regenwolk. Maar

waarom of waardoor „mannen van rechts" over 't algemeen weinig van „sociale faktoren" willen weten, meen ik toch wel zo'n beetje te begrijpen. Voor erfelike aanleg houd ik het tenminste vàst niet.

Wat die „kausaliteitswet" betekent, heb ik nooit kunnen begrijpen. Bij 'n klein kind beduidt „waarom" gewoonlik alleen: „zeg nou weer 'ns wat", en die wens komt me redelik en begrijpelik voor. 'n Fysikus duidt er z'n voorliefde voor regelmatigheden, voor verschijnselensekwenties mee aan, en ook dat kan ik meevoelen: 'n verstandige luiheid, die liever *n* vliegen in éen klap slaat, dan ze stuk voor stuk te moeten vangen. Maar een filosoof? Wat be-doel-t díe in vredesnaam met dat stopwoord?! En met die „evidentie van de kausaliteitswet", waarmee hij een ieder zijn brabbeltaaltje wil opdringen? 't Gaat mij te hoog.

„Als de melkkan omvalt moet de poes 't gedaan hebben, of een van de kinderen, of iemand anders. 'n Melkkan valt niet vanzelf om, dat is maar malligheid". Deze tirade is synoniem met: „Hoe genoeg'-lik rolt het leven des gerusten aardbewoners voort!" Áls maar sekwenties. Telkens weer het oude liedje. Wij zijn gewoontedieren en de dingen zijn gewoontedingen. Mijn buurman gaat iedere avond vast 'n kwartiertje vóor zonsondergang 'n luchtje scheppen, en de zon heeft de vaste gewoonte altijd onder te gaan, als buurman 'n kwartiertje onderweg is. Het leven is eentonig en vervelend als 'n flauw romannetje, dat je al tien keer gelezen hebt. Je weet al wat er komt, vóor je de bladzij hebt omgeslagen, zo vreedzaam en in 't rijtje wandelen onze verwachtingen en herinneringen naast elkaar. Dat is de regel, zo im Grossen und Ganzen. En dan valt de melkkan om, of buurman blijft 'ns thuis en ik vraag me verwonderd af: hè, zou-die

ziek zijn, of visite hebben? En ik verwacht stellig, dat het wel weer gaan zal als altijd (pardon, even geeuwen....) en dat ook de omgevallen melkkan en de thuisblijvende buurman wel elementen zullen blijken van sekwenties, die op mij reeds bekende sekwenties zullen lijken als twee droppels water, d.w.z.: vrij veel, als je niet al te scherp toekijkt. Zeker, het wàs kleine Jan, en kleine Jan gooit altíjd wat om, en buurman hád z'n voet verstuikt, en verstuikelingen blijven altíjd thuis. O, en dat de zon tòch ondergegaan is, verwondert me niemendal, want de zon is 'n zon van de klok, daarvoor ken ik 'm al zo lang.

'tWil natuurlik niet altijd lukken met die sekwenties, dat weet ik óok al lang: „Kindlief," enz. Er is 'n kristallen zoutvaatje in onze huishoudkast gesprongen, zonder dat er iemand aan kwam, zo maar „van zelf." Dat doet kristal wel meer, hoorde ik later, dus tòch 'n gewoonte, maar 'n beetje slapper. Voor Tante paste het verschijnsel in een heel andere sekwentie, want er was 'n scherfje bij, dat 'n beetje op een W leek, en toen vroeg ze me, of ik nòg niet overtuigd was, want die W was natuurlik de W van Wedergeboorte. Ik werd een beetje korzelig, maar daar had ik toch ongelijk aan bij nader inzien, want dat sekwenties zoeken wordt óok een gewoonte, en als we dan niet gauw zien in welke legkaart het stukje past, dat we in handen krijgen, nou dan dwingen en wringen we 't wel eens een beetje om het kwijt te zijn, of om dat Alziend Oog vol te krijgen, waar al zo lang de pupil aan ontbrak.... Ja, en dan hebben we allemaal zo'n beetje voorkeur voor de een of de andere legkaart: Jan houdt meer van 'n landschapje of 'n fabriek, en Klaas van wat meer mystieks, zo'n engelentafreeltje b.v., of 'n gereïnkarneerde hofdame, en die voorkeur speelt ons dan natuurlik wel eens

parten. Zoals voorkeuren plégen te doen, is het niet? Neen, van Tante kan ik 't best plaatsen per slot van rekening, en van die fysikus ook. Maar de H. H. filosofen, die drijven me de aardigheid een beetje ál te ver. Die willen hun sekwenties al op krediet hebben, vóor zij ze nog kunnen aanwijzen. Een universele legkaart, waar àlles in past. Van 'n stuk of vier dimensies zeker. Wat-is-was-en-wezen-zal bij mekaar éen knutselwerkje. Om in 'n museumkast weg te bergen. Met genummerde onderdelen en 'n lijst erbij, om 'm weer in elkaar te zetten, als ie bij 't stof afnemen soms los mocht raken.

„*Die Welt an-sich*" staat er op de stolp. Maar wat is er nu saaiers te bedenken, dan 'n museum, waar nooit iemand komt?

* * *

Kausaliteit is de wet van de grote getallen, dat is de wet van- „*im Durchschnitt.*" Het individu is 'n sfinx, de soort is 'n machine. En dat ik „mijn wil" zoëven heel volgzaam aan de kausaliteit heb onderschikt (met 'n *reservatio mentalis* !) was enkel 'n beleefdheid tegenover mijn medemensen. Als „Durchschnittsmensch" ben ik gevolg, als enkeling ben ik oorzaak, en als beide tezamen de enige *Welt-an-sich*, die absoluut hegelproef is, 't zij zonder solipsistiese aanmatiging gezegd. Een man-van-rechts-im-Durchschnitt wil 's avonds de krant het eerst hebben. Hij vindt dat 'm dat toekomt. Op grond van Genesis. En z'n vrouw vindt het ook, en laat de krant opgevouwen, al komt vader eerst om tien uur van kantoor.

Wàt wil vader nu eigenlik? Wèlke verwachtingen en herinneringen zijn de elementen van die wil? De krant? En Genesis? 't Mocht wat.

Als Freud ons alleen maar geleerd had, dat de onbewuste fantasieën, wensen en herinneringen, welke met onze bewuste woorden en handelingen in kausaal verband staan, (= er herkenbare sekwenties mee vormen), als zij voor 't daglicht gehaald worden, veelal een heel ander aspekt vertonen, dan zich op het oog af liet vermoeden, dan had hij daardoor reeds zijn technies-signifiese fout: het kiezen van sterk emotioneel gekleurde termen voor nieuwgevormde wetenschappelike begrippen, ruimschoots goedgemaakt.

Het genus mannen-van-rechts vertoont nog àndere soortkenmerken dan vaderlike krantenprioriteit en 'n straffe strafrechtsopvatting. En die soortkenmerken worden op ieder volgend geslacht met de regelmatigheid van een uurwerk („im Durchschnitt" natuurlik) overgeplant. Ik schat: zo ongeveer tussen 't tiende en twintigste levensjaar. Hoe gaat die overplanterij in z'n werk? Door mededeling? Opvoeding?

Die spelen een rol natuurlik, maar een oppervlakkige. Geen vader of moeder van rechts leert zijn of haar kinderen een volledige katechismus van rechtse soortkenmerken.(Wèl 'n andere, waar geen woord over dat belangrijke psycho-analytiese en sociologies-signifiese onderwerp in staat). Op wie 'n man van rechts behoort te stemmen en in welke kollektebus hij behoort te offeren, ja, dat wordt iedere nieuwe adept zwart op wit meegedeeld, als het zover is, maar de toon van z'n stem, de snit van z'n jas, z'n rechtsgekleurde gevoelig- en ongevoeligheden, z'n kijk op de wereld en op z'n wereldje? Die drinkt hij in, is het niet met de moedermelk, dan toch met z'n eerste kopje grote-mensentee en die zuigt hij in met de rook van z'n eerste sigaar. Even onnaspeurbaar als de bergen het water van de oceaan. En van dat ogenblik af zal ieder woord,

dat hij spreekt, en iedere handeling, die hij verricht, in de allereerste plaats 'n soortwoord en 'n soorthandeling zijn. Moet ik nog herhalen: *im Durchschnitt*? En er bijvoegen, dat wij allen soortmensen zijn, d.i. gezinsmensen, en kliekmensen en vakmensen en groepmensen en *klassemensen*? *Im Durchschnitt* alweer? En tòch mensen....

O, de zaak is niet zo eenvoudig als 't wel lijkt, dat geef ik graag toe. Al het water van de Schelde stroomt naar de Noordzee, maar met díe wetenschap alleen kun je nog geen Vlissinger loods worden! Ik heb er een gekend (en 't was een van de beste „vakmensen"), die me verzekerde, dat ie z'n vrouw vrij wat beter kende dan het vaarwater voor z'n deur. „'t Is 'n gemene rakkert, die hele Westerschelde", was zíjn opinie. En al was z'n goeie, ouwe wederhelft dàt in het minst niet, tòch beweer ik, dat 't schoon verbeelding van 'm was dat ie-d-'r *kende*. 'n Man zou z'n vrouw kennen?! Op z'n gouwe bruiloft nog niet. En zich zelf in de regel nog 'n beetje minder....

* * *

De gedachtestrijd, de geloofstrijd, de wilstrijd is eeuwig onder de mensen. Menselik-eeuwig en eeuwig-menselik.

En brandt of woedt of voltrekt zich ongeweten in iéder mens: de strijd tussen wat de mens van zich zelf verwacht en wat hij van zich zelf weet, tussen wat hij van de mensheid verwacht en wat hij van de mensheid weet. Tussen het leven dat in 't moment ontwaakt en het leven dat in 't moment sterft.

Maar volstreden zal eens zijn de strijd tussen het

individu en de soort, tussen het klein-menselike en het groot-menselike, tussen de mens en de mensheid. En ondenkbaar zal eens zijn de geestelike grondslag van die strijd: de onzalige haat van klasse tegen gemeenschap, de heilige haat van gemeenschap tegen klasse. De eindige klassestrijd die zich zelve bestrijdt. De eindige klassehaat, die zichzelve haat.

Want de mens is gemeenschapsmens.

Zal gemeenschapsmens zijn.

III. GELOVEN EN ZIJN

EEN afzichtelik afgodsbeeld: zwart gezicht met breed-rode grijnsmond en monsterlike oren. De gedachte: Kwin-Yen de gedaante der duivelen aannemend, om ook deze te verlossen.

'n Kinderlik sprookje: van 'n rib, met klei „bekleed" en een namenbedenkende Adam. De gedachte: de mens geschapen naar Jahwe's evenbeeld en schepper op zijn beurt van de dingen des geestes.

'n Fèl gekleurd realisties drama van haat, vervolging en marteldood. De gedachte: Christus de menselike zonde opnemend en het menselik leed dragend.

'n Droog wetenschappelike theorie van meerwaarde en klassebelang en histories materialisme en een niet-zachtzinnige praktijk van opstandigheid en verweer. De gedachte: de mensheid zich verwerkelikend in de mens.

Een ieder verstaat de taal van zijn groep en van zijn tijd. En leert niet dan met moeite een vreemde stamelen. Onze tijd kent vele talen: Romaanse en Germaanse, rechtse en linkse, deterministiese en indeterministiese. En dialekten. En variaties van dialekten. En variaties van die variaties. Nu ja, woordeboeken zijn overal te koop. Desnoods leer je Esperanto; daar kun je al heel goed mee terecht in Zuid-Amerika of Mexico. En over twintig jaar leren ze signifika op school.

Er zijn Hollanders, die uit het Sanskriet of het Chinees kunnen vertalen. Naar het schijnt, zijn er ook enkelen, die die talen *verstaan*, maar die kunnen ze níet vertalen: 'n Hindoe of 'n Chinees dènkt nu eenmaal anders dan 'n Hollander.

Een Amsterdammer vindt het Kwin-Yen-beeld afzichtelik, een Dageraadsman vindt Genesis kinderachtig, een Boeddhist vindt het Christusverhaal bloederig en een goedwillend Katholiek vindt het Kommunisme materialisties en grof. De gustibus.... Valt over „waarheid" wèl te praten? Of te sjilpen? Of te piepen, of te zingen?

Piet Geodeetzoon liegt over z'n katoentjes en wìl liegen Lampootje liegt tegen de poes, en wìl liegen. De een menselik, de ander musselik. Liegen is wìllen bedriegen. Maar „de Waarheid verkondigen", welke wil is dat?

Er is veel slechtigheid in de wereld, maar toch is het regel, dat 'n poes 'n poes genoemd wordt en niet olifant of leuningstoel, wat ook onprakties wezen zou: als liegen geen uitzondering was, was 'r geen aardigheid aan. Waaruit volgt, dat „waarheid spreken" met 'n kleine w synoniem is met: gewoon spreken. En dat „gewoon" spreken is in laatste instantie altijd iet of wat kwaadwillig, of laat ik zeggen ànderswillig spreken: 'n soort draadloze bestuurderij van m'n medemensen in een richting, die ze uit zichzelf niet inslaan zouden. „Suja, suja, kindje", bekvecht jong moedertje van hiernaast al vijf minuten lang met de kleine machtswellusteling-to-be op haar schoot, en ik voorspel, dat ze het debat glansrijk winnen zal, want haar tegenstander heeft véel te hard ingezet en is z'n asem nu al meer dan half kwijt. In goed- of kwaadwilligheid zit 'm het verschil tussen de kleine waarheidjes en de kleine leugentjes van het dageliks leven dan ook volstrekt niet: 't is nissige Piet d'r niet eens om te doen, z'n klanten 'n teleurstelling te bezorgen als de bloesjes en de japonnetjes uit de was komen. Voor zijn part dansen ze 'n horlepijp om de tobbe, als híj maar „leven" kan, en dàt willen we toch allemaal, mussen en mensen?

Maar de gróte W, de W van Waarheid en van Wedergeboorte en van de erebogen op 31 Augustus, is dat óok maar 'n modeletter, 'n kode-aanduiding, die we op onze briefhoofden laten drukken, om telegramkosten te sparen: „kode-alledagstaal, rechtse editie ?"

Lezer, u kunt me geloven of niet, maar ik heb eens vlak achter Willem drie gestaan, in Artis, ergens bij de roofvogels, geloof ik, maar dat weet ik niet zeker, want je kon geen roofvogels en geen apen onderscheiden *vor lauter Menschen*, zó vol was het, maar dat ik vlàk, vlàk achter 'm stond, dàt weet ik wèl zeker. Aan zakmessen was ik nog niet toe, vandaar dat ik de lévendigste herinnering heb aan Zijner Majesteits blauwe huzarenbroek,.... èn aan mijn emotie ! Ontzetting was het ditmaal niet, al was daar misschien reden voor geweest voor 'n klein jongetje, maar wat het dan was, daar had ik tóen geen woorden voor, en daar heb ik nòg geen woorden voor. Geestdrift, Aanbidding, Zielsverheffing, Zaligheid, dat alles is er lam en laf bij. Ik had 'm 's morgens op de Nieuwendijk voorbij zien rijden, uit 'n raam van de derde verdieping, na urenlang wachten en nameloze opwinding, en ik zie nòg z'n gezicht (en nú zie ik eerst, dat 't knorrig en verveeld stond) in de deinende mensenzee, en ik hoor me nòg hoera gillen, en ik begrijp nòg niet, dat ik niet naar beneden getuimeld ben, maar dat alles was nog niets, ab-so-luut niets bij die éne sekunde in Artis, achter die huzarenbroek....

Die grote W lezer, duidt 'n *emotie* aan. Duidt *de* emotie aan.

* * *

Kwin-Yen, Genesis, Christus en Kommunisme

zijn woorden. Mensenwoorden en mensenbedenksels, eindige en sterfelike mensenbedenksels.

En het zijn groepswoorden, kodewoorden, partijwoorden, strijdwoorden.

Maar het zijn géen groepswoorden zonder meer. Zij zijn geboren in ver uiteenlopende tijden en in ver uiteen liggende hemelstreken, en zij zijn geworteld in velerlei talen. Maar het zijn geen tijdelike en plaatselike en woordeboekwoorden zonder meer.

Er is een gewoontestrijd onder de mensen, die dageliks verkeer heet. 'n Kleine, nauweliks zichtbare, persoonlike schermutseling om kleine, nauweliks geweten doeleinden en met kleine, nauweliks gevoelde vriendelikheidjes en onvriendelikheidjes tot wapens. 'n Zacht gegons en geroezemoes van stemmen begeleidt dat dageliks gekibbel en gevlei en wordt „verkeerstaal" genoemd. Het is 'n makkelik en geleidelik taaltje met wèlgetelde woordjes uit wèlgetelde lettertjes samengevoegd: A-al-tolletje is, geloof ik, het eerste. Het laat zich geduldig schrijven en beschrijven, en be-etymologiseren en be-analyseren: je neemt 't vóor het vervoer uit mekaar en monteert het weer op de plaats van bestemming, als 'n Engels ledikant. „'n Ons draadnagels, alstublieft. Van vier centen."

O, 't kabbelend kibbelen loopt wel 'ns wat hoger hier en daar, en de vriendelikheidjes worden wel 'ns wat warmer dan goeiendag-en-goeienavond, maar 't draadnageltaaltje schiet niet zo héel gauw tekort: een burenruzie of een huweliksaanzoek laten er zich zeer voldoende in formuleren, desnoods met toevoeging van 'n emmertje gootwater of 'n smachtende blik bij wijze van illustratie.

Èn er is een strijd in mens en in mensheid, die leven heet, en die geen woorden héeft. Waarin woord en daad, twijfel en zekerheid, afkeer en wil

geboren worden en sterven, ongeteld en ongeweten, ieder woord een mysterie en iedere wil een wonder.

Het dageliks verkeer nu kènt geen mysteries en geen wonderen, geen ongeteldheden en geen ongewetenheden. Het telt of het telt niet, weet of weet niet, maar als het *niet* telt of *niet* weet, telt en weet het dat „niet". En noemt dat tellen en weten wakker zijn en bewustheid en werkelikheid en noodzaak en vergeet het leven zelf, waarvan het een symptoom is en een armelike weerslag. 'n Mens is maar 'n mens.

En tòch een levend mens, een levende mensheid, een levende wereld. Die lijden kan en willen, vertwijfelen en zegevieren, in zich zelf en in de gemeenschap der geesten.

Er is geen grens aan het leven en er is geen maat van het leven, maar het leven *stelt* grenzen en maten en normen, telkens opnieuw en telkens vergeefs.

Op stenen tafelen en in wijze boeken hebben de mensen hun grenzen geschreven en hun normen besloten, maar de stenen zijn verbrokkeld en de boeken zijn in dwaasheid verkeerd eer zij vervuld waren, want 'n woord is maar 'n woord.

En tòch is ieder woord eenmaal geworden en geboren als een levend wonder van menselike werkelikheid: als menselike wil en daad.

* * *

Een grote W „diamant" is kleiner dan een kleine w „augustijn" en in erebogen en illuminaties ligt meestal minder waarheid dan in 'n Enkhuizer almanak.

Ik heb eens een afbeelding van een Chinese tempel gezien met een altaar voor een of andere

ogengenezende godheid. 'n Kwin-Yen denk ik, of anders toch naaste familie. En naar het aantal rijstpapieren ogen te oordelen, die dankbare patiënten aan 't altaarhekje hadden opgehangen, waren er al heel wat mirakels geschied. Meer of minder dan in Kevelaar of Lourdes is zonder statistiek niet uit te maken, en mèt statistiek nog veel minder, want getelde mirakels zijn geen mirakels meer, getuige de kinetiese gastheorie.

„Aankomend dienstmeisje gevraagd in gelovig gezin." Da's Hollands. Draadnagelhollands. Bidden voor en na den eten. Niet reizen op Zondag. Tegen de Roomsen en de socialen, en wat dies meer zij. „Gelooft u in 'n Opperwezen, meneer? Niet? Nou, maar dan is u diep te beklagen, dat kunt u van mij op 'n briefje krijgen."

Ik ben nooit in Parijs geweest, maar ik gelove vastelik, dat daar een Eifeltoren staat, van drie honderd meter hoog met een draadloze bovenin. Louter op gezag. Op gezag van de kranten natuurlik, want in mijn schooltijd stond dat ding nog niet in de aardrijkskundeboekjes. En van burgerbladen nog wel, want de Tribune of de Imprekorr. hebben er nooit over geschreven, voorzover ik me herinner.

Maar van die historie van die rib en van het brandende braambos en van de bruiloft te Kana en van een „albestierder", die m'n buurman onder 'n auto „bestiert", omdat ie altijd zo ijselik vloekt, daar geloof ik, op z'n draadnagels gezegd, geen sikkepit van, dat kun je van míj op 'n briefje krijgen, gelovige lezer! Dat is nog 'n beetje erger dan dat „verdomme" op pagina zoveel, is het niet? Maar ik mag er toch niet om jokken?! Piet héeft het nu eenmaal gezegd, en ik gelóof nu eenmaal niet aan draadnagelwonderen, al stonden ze in àlle kranten.

'n Spreekwoord is niet altijd 'n waar woord. En nóoit als je 't verdraadnagelt. De morgenstond héeft

geen mond, en ín die mond héeft-ie geen gouwe tientjes. En wie uit z'n graf opstaat, jood of geen jood, vandaag of tweeduizend jaar geleden, is maar schijndood geweest en bij vergissing begraven. Punt.

En tòch hebben we bij tijd en wijle 'n spreekwoord, of 'n grapje, of 'n bijbeltekst of 'n „verdomme" broodnodig, om te zeggen, wat we bedoelen, of liever: om te tónen, wat we bedoelen. En de enige reden, waarom ik zo zelden uit Deuteronomium of de Heidelbergse katechismus citeer, en me nooit bezondig aan vloeken, schelden of grapjes maken, als ik er eventjes buiten kan, is doodeenvoudig deze, dat dat alles zó tot-op-de-draad-versleten is, dat gemeenlik geen sterveling er meer dan half naar luistert.

De indikatieve betekenis van een *credo* of een *non-credo* is: ik ben orthodox of ik ben liberaal of ik ben dit of ik ben dat. Kodewoorden. En voor een heel enkele naïeveling bovendien 'n soort aanvullende natuurwet: ik heb 'n Roomse juffrouw gekend, die er jarenlang over tobde, dat 'r goeie moeder in ieder geval toch 'n tijdje in 't vagevuur moest branden, en met alle geweld van de pastoor wou weten, of die er nu al uit was of niet. Als ze er kans toe gezien had, was ze er met 'n fles lijnolie-met-kalkwater naar toegelopen, geloof ik. „Aandoenlik" noemen sommige mensen zulk geloof, al zijn ze er voor zich zelf niet van gediend. God vergeve het hun, want ze weten niet wat ze zeggen.

En de emotionele, d.i. de volitionele betekenis ervan? Wel, die wisselt van persoon tot persoon en van ogenblik tot ogenblik. En heeft met de indikatieve niet meer te maken dan de morgenstond met 'n gouwe kies.

* * *

Geloof, hoop, en liefde. Arbeid, strijd en klassehaat. Twee evangelieën. En éne Waarheid.

De Waarheid, dat niemand Gode kan dienen en de Mammon. Dat de Mens meerder is dan de mensen.

Dat Zwaard en Vuur zullen verdelgen, wie horende niet gehoord zal hebben en ziende blind zal zijn geweest.

Dat boven Bloed en Tranen de broederschapsvlam zal opstijgen, die de geesten verlicht en de lichamen heiligt: iedere eenling een brandende fakkel en een offerand.

Dat de Arbeid zal worden tot verheugenis in stee van vervloeking en de Strijd tot een paring van nieuwe gedachten en baring van een nieuwe wil.

En tòch twee.

Want ijdel is het spel der mensenwoorden en er sluipt bedrog ook in de zuiverste klanken.

Als petrefakten zijn de oude levenskreten en de oude levenswoorden. Eenmaal dragers van wijdgestrekte gemeenschapsgedachten en diepgewortelde strijdensdrang, is hun inhoud vergaan en verstoven en dode steen of dorre stof heeft de oude vormen gevuld tot een bedriegelike gelijkenis van wat eens leven was. „Geloof" zeggen ze, en ze spreken van de gouden standaard, „hoop" en ze raadplegen de ingekomen offertes, „liefde" en ze leren hun kinders te haten wie een àndere standaard wil oprichten en àndere waarden laten gelden, dan die op de beurs in tel zijn. En de zoete kinders spelen met de oude steen-woorden en krijgen hun wondermooie vormen lief en haten gehoorzaam wie hun gewezen wordt te haten. En „geloven" op hùn beurt in gouden standaarden en „hopen" in hùn zaken op roofgewin en noemen hùn klassehaat „liefde", zoals hun geleerd is, toen ze nog spelen konden en liefhebben.

Hun klassehaat en hun rassenhaat en hun geloofshaat, want het petrefaktenvulsel stamt uit verschillende formaties. Maar het jongste sediment, dat de oudere haast geheel heeft verdrongen en in zich opgelost, is die steenharde, vlijmscherpe, fèlhittige haat van al wat geld heeft en op geld aast tegen de worstelende millioenen, die horende eindelik horen willen en ziende niet langer blind willen zijn. Die zich opmaken om het pad te bereiden en de lampen te heffen voor de nieuwe mens, die geen vreugde zal kennen en geen leed, dan die trillen door zijn ganse, éne lijf van levende Mensheid.

Zij haten, zij haten, de hebbers en de houders, zij haten al wat op wil staan van onder hun dode stenen, al wat hun gouden kalf te brijzelen dreigt, al wat hun ondergang en verdoemenis zo schrikkelik profeteert.

En ziet, zij maken tot hun haathelpers die snakken naar liefde, zij dekken hun vege lijf met de zielen, die zij geknecht hebben, zij verdoven de storm, die hun tegenloeit, met het psalmgezang van die niet weten, wat zij zelve willen, die niet horen, wat zij zelve zeggen en die niet zien, wat voor hun ogen blinkt.

Arme haathelpers. Arme kinderen-in-de-boosheid. Die devotelik Jesus' bloedend hart hebt aangebeden met zieletranen en een „zuivere intentie", en die het nooit geweten hebt, in wíens dienst uw „eeuwigdurende aanbidding" en uw „onthechting" van maag en vriend gesteld zijn. „De wereld" heeft men u gezegd, ligt buiten die kloostermuren, de slechte wereld van onvree en van strijd, maar hier heerst eindeloze vrede in het hart van godgewijde maagden.... En strijdmiddel waart ge! En wapen waart ge! Uw ganse stille lijdensleven door. Wapen, om meedogenloos neer te slaan, wie het hoofd dorst

heffen uit de drekpoel van ellende, waarin de Mens ligt neergetrapt. Wapen, om „tevredenheid" te hameren in de hoofden, die gaan denken en de harten, die gaan branden van heilige haat. „Tevreden" moeten zij zijn met wat ten hemel schreit en de aarde doet sidderen van weegeklaag. Tevreden.... als 'n vrome non in zalige devotie.

Èn arme haathelpers, gij, die Satan niet in 't klooster nodig had, maar in de mijn en in de fabriek en op het vette land, waar 't gouden koren rijpt, dat voor zíjn schuur bestemd is: wie héeft en niet wie derft, zal 't zoeken, als uw hand het heeft gemaaid. Ook gij zijt wapen, maar geslagene tevens, die de roede kust, door gouden nevelen verhuld....

* * *

Hormonen, haarvaatkontrakties, energiestromingen en: de samenkoppeling van gedachte, voorstelling en wil. O, we zúllen er wel wat van te weten komen, en in de dissertaties van de een-en-twintigste eeuw zál wel haarfijn uitgeplozen worden, hoe de aansluitingen in onze ondergrondse telefooncentrale nu eigenlik tot stand komen, daar twijfel ik geen ogenblik aan. Maar m'n helemaal-mysterie zal toch nooit helemaal opgehelderd worden, daar is het 'n mysterie voor, d.w.z. een verschijnsel-an-sich.

Godsvrucht, sexualiteit, kunstzin, en trek in 'n boterham zijn verschillende figuurtjes, in dezelfde kaleidoskoop gezien, en met enige oefening onderscheid je in zo'n ding duidelik de zes of zeven gekleurde glasscherfjes, die telkens weer in 'n andere stand terugkomen. Er zijn wat véel scherfjes in onze

kaleidoskoop en het doormekaar schudden gaat 'n beetje gauw, vandaar dat we er nog zo slecht het oog op kunnen houden, maar met geduld en psychoanalyse zal het zeker wel lukken. Of we er wijzer door zullen worden? Grote geleerdheid....

Sexualiteit en trek in 'n boterham zijn algemeen menselik, maar godsvrucht en kunstzin zijn niet voor iedereen weggelegd. Daar moet je „begenadigd" voor wezen. Dat zijn de „edele gaven", die ons van „'n beest" onderscheiden, dat enkel maar vreten en zich voortplanten kan. Zo'n beestachtig beest toch! 'k Wou toch wel eens voor een kwartiertje 'n beest wézen, om te weten, hoe die nu eigenlik 'n mens vindt. Mensachtig, denk ik. Of 'n dominee, om te weten, waarom die altijd bij voorkeur op *sus scrofa* schimpt en niet op eikebomen b.v.? Die „vreten" toch ook en planten zich voort, en geen sterveling die 't ze kwalik neemt. Wonderlik. En als ik beken, dat ik het niet snap, noemen ze dat 'n manko in m'n godsvrucht en m'n kunstzin. 't Is waar, dat ik 'n wandelende godsvrucht al evenmin kan uitstaan als 'n wandelende kunstzin.

Ik heb grote eerbied voor een heilslegerzendeling in de melaatsenkolonie of voor een broeder van Johannes de Deo, al mag het dan waar zijn, dat de instandhouding van de individu een nadeel kan betekenen voor die van de soort. Maar er ligt in ascetisme een gedachte en een wil, die vijandig is aan beide: de geestelike zelfverminking.

Voeding, ademhaling, voortplanting. Waarheid, schoonheid, strijd. Ziedaar de meest primitieve en direkte levensbehoeften van ieder volwassen en gezond mens, of liever de twee zijden van eenzelfde levensbehoefte. Wilt ge de éne materie en de andere geest blijven noemen? Mij wel, maar erken dán, dat die geest geest is ván de materie, en dat wat wij geestelike waarheid, geestelike schoonheid en

geestelike strijd noemen, het leven zelf en dus in laatste instantie de zogezegd stoffelike levensbehoeften tot objekt hebben. En wat zou scheiding van objekt en verschijningsvorm anders kunnen zijn, dan beider opheffing?

Hongerigen te spijzigen zou een geestelike, en gespijzigd te worden een lichamelike behoefte zijn! Maar wat is medelijden anders dan mede-lijden? En hoe zou, wie de honger niet kent, *in liefde* kunnen spijzigen?

Of ligt de grens tussen „individu" en „medeindividu"? Maar die is geestelik zeker niet te trekken en in het stoffelike van geen belang: als 'n ieder z'n boterham met geweld in eens ánders mond wou stoppen, was de vechtpartij nog erger dan nu! „Meester, hij wil m'n krakeling niet hebben, en nou issie helemaal stuk!" Dat heb je van dat kibbelen! Míjn krakeling. Zíjn krakeling. Míjn waarheid. Zíjn leugens. Míjn schoonheid. Zíjn manko-in-kunstzin. Míjn strijd-voor-hogere-belangen en zíjn onzalig-gespekuleer-op-de-dierlike-neigingen-van-'t plebs. Jawel, jawel, dat kennen we. Let liever op, zolang je op school bent.

* * *

De gemeenschap ís in abstrakto niet meer en niet hoger dan de individu en het gemeenschapsbelang ís niet anders dan het bevredigen van individuele behoeften. Maar daarom is het nog geen rekensommetje.

Duizend kaleidoskopen zijn de som van duizendmaal éen kaleidoskoop, en niet anders. Maar als ik er éen grote kaleidoskoop van maak met duizend kijkgaatjes, dan krijg ik wél wat anders: de scherfjes

van de een verschuiven of vervangen die van de ander.

Wie 'n boterham eet, proeft zelf 't best, of die met boter of met margarine gesmeerd is: hij herkent zijn glasscherfjes, al is de konstellatie niet volmaakt dezelfde als bij zijn vorige boterhammen. Maar als hij over de margarine móppert, al is 't met 'n volle mond en niet precies verstaanbaar, dan moppert hij tégen z'n vrouw, of tégen z'n patroon of tégen „de hele rotzooi", maar in ieder geval tégen andere glasscherfjes of potscherfen of rotsblokken, die vóor zijn kijk-op-de-wereld-en-z'n-ik zijn geschoven en 'm z'n boterhammentafreeltje bederven.

Het evenwicht tussen éenlinggeest en gemeenschapsgeest ligt, naar het schijnt, bij de bijen dichter bij het maximum dan bij ons het geval is, maar ook 'n bij moet tot op zekere hoogte egoïst zijn, om 'n bruikbaar gemeenschapslid te kunnen wezen. En bij sommige eenzaam levende spinnen daarentegen schijnt datzelfde evenwicht zó gevaarlik dicht bij de éen te liggen, dat het onbegrijpelik is, hoe de soort nog stand houdt: 't mannetje wordt namelik geregeld door z'n echtvriendin opgepeuzeld, als hij niet héel goed oppast, uit haar klauwen te blijven. Zó hoog loopt het tussen menselike echtparen, voorzover mij bekend, toch nooit: die leven hoogstens als kat en hond, en dat is daarbij vergeleken toch nog vreedzaam te noemen. Wat 'n spinnige spinnen!

Bij welk streepje van de schaal éenling-gemeenschap het *menselike* „naturaliter" geschreven staat, waag ik niet te beslissen en de Aquiner heeft er zich niet over uitgelaten, maar dat de meniskus de laatste wereldhistorie-uren bedenkelik ónder die evenwichtstand gedaald is, schijnt uit de atmosferiese toestand van wat we dan maar onze maatschappij zullen noemen, toch wel te volgen: op mooi weer

of bestendig altans staat de barometer vast niet.

En evenmin waag ik te beslissen, of dat mooi weer wel ooit bereikt is, of bereikt zal worden, en áls 't bereikt wordt, of 't dan bestendig zal zijn? 'k Zou zo zeggen, dat dát weer niet in de natuur van evenwichtstanden ligt! Maar de orkaan, die táns aan het opsteken is, zal daarom toch zijn loop hebben, en eenmaal uitgewoed zijn.

In alle tijden heeft de mens naast zijn éenlingtaal een min of meer duidelike en verstaanbare gemeenschapstaal gesproken. En omdat hij „als solipsist geboren" was en dus de éenlingtaal het vroegst had geleerd, bouwde hij die gemeenschapstaal uit brokstukken van wat hij over het tastbare en telbare en houdbare gewoon was te zeggen. En noemde dat beeldspraak, of als hij er de oorsprong van vergeten was: geloof.

Maar alle taal is taal van geest, en als de geestesgolven hoog gaan, beuken zij ook de taal aan stukken, en wat eens een verheven bouwsel of een zuiver kunstwerk was, wordt een puinhoop van onkenbare brokken en scherven, en de dorpelingen maken er muurtjes van, of gooien ermee naar de bouwers van een nieuwe tijd.

Maar die storen er zich niet aan, en halen de muurtjes omver, als ze in de weg staan, en wie met stenen gooit heeft 'n afstraffing te wachten die raak is....

En toch vinden ook die noeste werkers wel eens tijd om een oude steen of een oude zuil wat nader te bekijken en te dromen over de vergane schoonheid, die in 't verminkte beeld nog te herkennen valt, en toch in 't nieuwe huis zo weinig past....

Kwin-Yen, zelfs de duivelen verlossend,.... de scheppingsmacht op 't schepsel overgaande,... Jesus' straffende zachtheid en engelreine toorn....

Voorwaarts, voorwaarts, er komt een nieuwe tijd!

ZIJN is een koppelwoord z.m.
En schijnen is een koppelwoord z.m.
Derhalve is zijn = schijnen.
En derhalve is schijnen = zijn.
Het Boro-Boedoerrelief *is* niet, en de stereotiepplaat *is* niet. Maar wél zijn die dingen lang en breed en waar en niet waar en mooi en lelik en goedkoop en toch misschien wel prijzig naar de tegenwoordige koers van oud lood en oude waarheid. Maar ze *zijn* niet. Alleen al niet, omdat het dingen zijn. En trouwens, al waren ze dat niet, dan waren ze toch niet, omdat ze míj niet zijn. Laten ze 't tegenspreken, als ze 't met 'n goed geweten kunnen doen, maar daar hebben ze het hart niet toe.

En wat mezelf betreft? Och, als je 't dan weten wilt, lieve lezer, ik ben wat nissig vandaag. Ik heb weer last van dubbelzieligheid, en da's erg vermoeiend; ik krijg er altijd hoofdpijn van. Neen, neen, geen dubbel*zinnig*heid, maar dubbel*zielig*heid; luister dan toch 'n beetje beter asjeblieft. Ik had vanmiddag niet naar die Victoria Regia moeten gaan kijken na die drukke vergadering, dat was veel te vermoeiend. En dan dat ellendige draaiorgel, dat vóor de Hortus stond en maar àldoor die vervelende deun jengelde, waarop wij hogereburgerschooljongens indertijd blèrden: „Was ich am Ta-a-ag verdien' mit meiner Leier, Das geht am A-a-abend wieder in den Wind, Wind, Wind", en dan begon nommer twee, en zo de hele Kalverstraat door, 't dolste plezier. En we hàdden geen eens 'n Leier, en we wisten niet wat 't voor 'n soort van ding was, en we verdienden geen cent, en om klokke half tien moesten we naar bed, als

tenminste ons schoolwerk af was. Tòch „lol"! Maar helemaal niet „lollig" is het, als je 'n ouwe prof geworden bent en dat ding wil je maar niet „aus dem Sinn" onder je werk door. Waar was ik ook weer gebleven? O ja, nog altijd bij die dooie dingen van pagina één. Nou beweren ze weer, dat ze dan toch minstens *schijnen* te zijn. Wat 'n brutaliteit!

Ik bén geen stuk steen en geen dood lood, geen schijn ervan. Dan ben ik nog eerder die Victoria Regia, of liever dat éne grote blad, dat een beetje aangestoken was. Door een schimmel of zo iets, vertelde de tuinier, en hij scheen het jammer te vinden, maar 't gaf juist zo'n prachtig tinten-effekt, dat ik nog duidelik vóor me zie. Dat ik dus nog duidelik bén, m.a.w. En dat ik nóg duideliker en plezieriger zijn zou, als ik niet tegelijkertijd die vervelende Leierherinnering was, die van geen ophouden weet. En als ik niet bovendien nog nádebatteerde over die vergadering, waar ze natuurlik weer niet naar me hebben willen luisteren en ieder weer naar liefelike gewoonte op z'n eigen stokpaardje doordraafde. Dubbelzielig? Minstens vijfentwintigzielig mag 'n mens wel wezen op die manier, om er niet dol bij te worden. Ik neem 'n aspirientje.

Ziezo. De hoofdpijn is over en met de multipliciteit van m'n ikheid begint het ook wat te schikken. Toch maar 'n mooie uitvinding, die aspirine, daar heeft het liedje gelijk aan. Zeker, en die multipliciteit oók: daar heb ík gelijk aan. 't Wordt hoog tijd dat we met die ouwerwetse vormelikheden eens voorgoed breken. Wat drommel, waarom mag ik op het woordje „hij", als het pas geeft, wél antwoorden: „vraag excuus, maar welke hij bedoelt u?" en schijnt het taboe te zijn, iemand te vragen, welke ik hij bedoelt, als ie 't over z'n nissigheid of

z'n geld of z'n geloof heeft? Ik houd niet van taboe, en als je soms lust hebt, op het kommunisme te schimpen, lezer, ga dan gerust je gang, dat hoor ik wel 'ns graag: dan weet ik weer, dat ik nog op de rechte weg ben. Eenzijdig, niet? En verblind, niet? Jawel, dat ben ik ook, m'n éenling-ik n.l. Maar iedere ik is ook een wij, die toch altijd een béetje minder eenzijdig en verblind is. En die wij is misschien wel weer 'n wij-in-het-kwadraat, en zo door, tot de Cantor'se óvereindigheden toe, of liever nog een flink eind daar voorbij. 'k Zou dus op die eenzijdigheid maar niet ál te vast bouwen, en liever mijn éigen stokpaardje nog 'ns sekuur nakijken, anders krijg je d'r nog 'n ongeluk mee. Versta je dat, brok reaktie? 'k Geloof, dat ik toch nóg 'n aspirientje neem.

Ja, wonderlik is het wel. Je *herinnert* je je aspirine-ervaringen van vorige nissigheden, of misschien wel alleen maar die van de liedjeszanger of van een ander, en je *verwacht* met min of meer aspirinevertrouwen sukcès. En waarachtig, een minuut of tien later begint de Leier 'n beetje te kalmeren en zich als 'n doodgemoedereerde jeugdherinnering te gedragen, die toch ook wel een áardige kant heeft: 'n mens is toch maar éens jong. Maar van een *onmiddellik* evenwicht tussen die herinnering en die in-vervulling-gegane-verwachting is geen sprake: mijn natuurfilosofiese vriend (ik heb ze in soorten!) houdt stijf en strak vol, dat ik niet ben opgeknapt *door*, maar *ondanks* al de rommel, die ik in mijn maag heb gestopt, en dat het enkel een kwestie van *willen* is. En dan komt Coué weer, en leraart, dat die wil er niemendal mee te maken heeft. Dat is juist verkeerd: je moet alleen maar *geloven*, dat je hoofdpijn overgaat, en dan zal je onderbewuste wel voor de rest zorgen. Ik laat nu daar, of 'n paar tabletjes signifika de heren zelf misschien geen goed

zouden doen, en vraag enkel maar, of het nu wat met die aspirine te máken heeft, dat ik wat beter voor rede vatbaar ben, dan 'n paar bladzijden geleden, of niet? M'n wij-in-de-*n*-de-macht-ik zal 't wel „weten", maar wat heb ik-arme-vulpen-ik daaraan?

* * *

Is er een God?

Geen Kwin-Yen, geen Jahwe, geen Christus en geen Gemeenschap, maar een psychiese eenheid of veeleenheid of kontinuïteit, waarvan alle psychiese eenheden-in-engere-zin delen of momenten zijn? Geen „ons lieve Heertje" of „ons lieve Vrouwtje", die bij wijze van grote-mensen-Sinterklaas hier 'n koek uitdeelt en daar 'n gard, geen voor-z'n-rekening-nemer van alle „zie-je-wel's" van bigotte oude vrouwtjes of harteloze kwezelaars met of zonder witte das, geen teekransjes-, kerkgenootschaps-, nationaliteits-, of zelfs speciaal mensendoms-beschermheilige, maar een „weten" of een „willen", ten opzichte waarvan álle evenwicht tussen verwachting en herinnering, of liever tussen het éne brok leven of bestaan of werkelikheid of mysterie of hoe je 't noemen wilt, en het andere *per se* onmiddellik moet genoemd worden? Geen generaal-opsteller van allerlei kerkelike, ethiese, fysiese, metafysiese en misschien wel logiese wetten en reglementen, met monopolie-bevoegdheid, die wetten weer aan kant te zetten, geen eeuwige kibbelaar met 'n stuk of wat min of meer weerbarstige aardbewoners, aan wie eerst een erg onbepaalde volmacht tot „zelf willen" is verleend, maar die achteraf telkens onmoeite met hun

astgever krijgen, zodra ze van die volmacht gebruik maken, geen „almacht", die door zijn eigen „algoedheid" in éen bepaalde richting gedwongen wordt, geen mensenbedenksel in éen woord, maar een algemeenheid, die alle mensen- en planten- en „elektronen"- en „zonnestelsel"-bedenksels in zich sluit, de „wij" van iedere „ik", de ondergrond van iedere tijd en van iedere ruimte, de volstrektheid, ten opzichte waarvan iedere kausaliteit betrekkelik is?

En dan toch óok weer geen „Welt-an-sich"-knutselwerkje voor 't museum, waar nooit iemand komt, geen eindeloze uittellerij en uitmeterij van telkens nieuwe vicieuse cirkels, geen dode wereldformule voor levende werkelikheid.

Ís er iets, dat waarlik ís? Onzeggelik, en toch beleefbaar, onomvattelik en toch vermoedbaar, ontelbaar-en-onmeetbaar-en-onweetbaar en toch werkelik, levend, *zijnd*?

Echter eerst een prealabele kwestie: is het voor het overdenken en bespreken van deze en dergelijke vragen nodig, of ook maar nuttig, zich eerst tot een zekere stemming van Erbaulichkeit op te werken („eerbied" of „ontzag" noemen ze 't ook wel eens), die iedere overdenking onmogelik en iedere bespreking onvreedzaam maakt? Wie meent van wel, wordt verzocht, niet verder te lezen, maar zich tot boeken van enkel hoofdletters te bepalen.

* * *

„Onmiddellik evenwicht tussen herinnering en verwachting", heb ik iedere waarneming, iedere levensuiting, genoemd. Van lust en leed, van onderscheid en overeenkomst, van éen aspekt en een

ander had ik even goed kunnen spreken. En wie „evenwicht" niets zegt, mag „overgang", „inéénsmelting", „samenvatting" lezen. 't Beste is misschien, al die formuleringen en nog 'n half dozijn analoog gevormde op elkaar te stapelen, en samen te persen tot één patroon, zoals de ethnologen wel eens een honderdtal kafferfoto's op één plaat verenigen, om een voorstelling van het kaffer*type* te krijgen. Die dan wat vaag wordt natuurlik. Zo wordt ons levenstype óók wat vaag: een eenheid, die van een tweeheid niet met zekerheid is te onderscheiden.

„Het alles nivellerende relativisme", noemen velen deze en soortgelijke opmerkingen, en ze hebben voor precies 50% gelijk. Wie altijd voor 1 stemt, als er botsing komt tussen 1 en 2, is 'n onuitstaanbare glibberige relativist, die gevaar loopt in zeven sloten tegelijk te lopen, die hij voor één wandelpaadje had gehouden, en wie zich met álle geweld aan de 2 wil vastklampen, is 'n even onuitstaanbare, stijfkoppige dogmatikus, die nog ereis met 2 en al in het land van de buitenste duisternis zal terecht komen (terecht-en-niet-terecht-in-énen natuurlik) en heg nog steg meer weten.

Wie zalig wil wezen in de twee, moet er niet te scherp op letten, want als mijn buurman en ik ál te fel op de tweeheid van onze tuintjes zijn, krijgen we ruzie over de grens, of als we daar 'n schutting op zetten, over de schutting, of over de verf van de schutting, of over 'n spatje of de schaduw van 'n spatje op de verf van die schutting, en het loopt uit op brandstapels. Maar ook wie in het teken des éens wil leven en sterven moet niet al te nauw toekijken, anders merkt hij verschillen en veranderingen op, die met 't ware wezen van 'n rechtgeaarde éenheid moeilik „verenigbaar" zijn. „Gut, Saartje, wat ben je lelik geworden!" hoorde ik eens aan de

trein een dame een oude vriendin verwelkomen, en ik dacht dadelik aan Herakliet. Da's te zeggen: díe blijft altijd mooi, daarvan niet. Wat ouderwets natuurlik, maar *il faut juger les écrits d'après leur date*, en àlle wijsheid wordt op den duur goedkoop.

„Niet met zekerheid" zijn de vezeltjes van een kokoskabel van elkander te onderscheiden, en „niet met zekerheid" is uit te maken hóe dicht die vezeltjes in elkaar gevlochten moeten zijn, om één kabel genoemd te kunnen worden, maar de tros zelf is daarom toch wel tegen een aardig zeetje bestand. En dat is maar goed ook, want als ie breekt krijg je-n-'m met geen driedubbel overgehaalde zuivere rede weer heel, en het schip is misschien voor de haaien.

Ik weet niet, of de Neanderthalers en de holenmensen al plantenstengels uitéenrafelden en de vezels om hun strijdbijlen vlochten, maar dat ál wat leeft voortdurend rafelt en vlecht is toch, dunkt me, overduidelik voor wie „rafelen" en „vlechten" weet te generaliseren. En ook, dat voor ons mensen de gehoorzin toch wel de touwslagerij en de werkpluizerij bij uitnemendheid schijnt te zijn: voor de grovere nummers altans. Tracht niet ieder kind, dat van de brabbelperiode tot de babbelperiode overgaat, de inhoud van zijn weinige woordjes met telkens nieuwe analoge ervaringsbeelden wat aan te vullen tot 'n weer wat dikker touw? Als 't vandaag wat bijeen gebonden bloemen 'n boeketje heeft horen noemen, praat het morgen van 'n boeketje papiertjes of blokjes of luciferhoutjes. En 'n jaar of wat later misschien van begrippen en oordelen, van wereldlijnen en puntverzamelingen en van „een psychiese kontinuïteit, waarvan alle psychiese eenheden-in-engere-zin delen of momenten zijn." Of, als het vogeltje wat anders gebekt is, van eeuwigheid en oneindigheid, Almacht en Mysterie.

Waarom ook niet? Wordt àl wat geest is, niet rusteloos geslingerd van het algemene naar het biezondere en van het biezondere naar het algemene, zonder in éen van beide eindpunten ook maar 'n ogenblik te kunnen volharden?

„Ál wat leeft", en „ál wat geest is....."

Oude Piet is eindelik uit de geldzorgen: hij ligt op ziekenzaal in 't armhuis, en denkt aan zijn jeugd en de Boro-Boedoer, en aan die pakkist en aan de vele pakkisten, die daarop gevolgd zijn. Zijn woordgedachten-ik begint wat te verhegelen, maar als van „zulk soort kletspraatjes" ook maar 'n flauwe weerklank tot hem doordrong, zou hem dat nòg irriteren. Bedaar, ouwe stakkerd, bedaar, je hebt alweer volkomen gelijk. Voor de ándere vijftig percent.

OPLOSSING

De vraag, die ik heb gesteld, of liever: die ik vergeefs getracht heb te stellen, is niet voor beantwoording vatbaar. Niet voor beantwoording door ja of neen, maar ook niet voor beantwoording door „misschien" of „ik weet het niet." Want de vraag naar het algemene is een, menselikerwijs gesproken, natuurlike vraag, waar ons rekenen en meten, ons weten en willen, redelikerwijs toe leidt, maar toch is het geen redelike vraag, omdat, wie haar uiteindelik stelt, daarmede het biezondere stelt.

En evenzeer natuurlik en evenmin redelik is die ándere vraag, waar de tegengestelde gedachtegang onverbiddelik op uitloopt: ís er 'n waarheid buiten het leven, ís tweemaal-twee vier?

De mathesis is de kodetaal van het biezondere, van het indikatieve, van de bewustzijnsinhouden, de mystiek die van het algemene, van het emotionele, van de zielsbewegingen. Maar beide „inhaltsleer", zolang de een zich tot het biezondere en de andere zich tot het algemene bepaalt. Het meest abstraktwiskundige theorema is niet te formuleren zonder de levende Adam er in te betrekken, die de dingen zijns geestes benoemt met de wil, ze te beheersen, en het meest abstrakte dogma omvat in zijn premissen diezelfde geestesdingen en diezelfde wil.

Maar ook de taal is een levensverschijnsel en een

levend verschijnsel, schakel en overgang tussen biezonder en algemeen, tussen rust en beweging, tussen vreugde en leed, en daarom voert de mathesis tot mystiek en de mystiek tot mathesis, door het ganse denk- en gevoelspektrum van mensindividuen en gemeenschapsmensen heen. De kodewoorden worden wilswoorden en daadwoorden en strijdwoorden, die zelve breken en zelve bouwen en die verstarren en herleven in altijd wisselende nederlaag en zegepraal. En de levende mens strijdt mét het woord en tégen het woord, klampt er zich aan vast en werpt het van zich, beheerst het en wordt erdoor geknecht.

De eeuwige gedachtestrijd. De eeuwige wilstrijd. Die menselik werkelik is en menselik natuurlik. En die meer is en dieper gaat dan de strijd der woorden en begrippen, die er de uitdrukking en de drager van is. En daarom door die woordestrijd wordt belemmerd in zijn opgang en beroofd van zijn schoonheid, doch tevens aan die weerstand nieuwe kracht en verheffing ontleent. Kracht om te vervullen, wat menselike natuur is om te vervullen, verheffing om te bereiken wat menselike roeping is om te bereiken....

En de weerslag van dat algemene op ons biezondere mensen-van-nu-en-van-hier? Op ons hardhorige woordvechters en kortzichtige geweldvechters om wat wij nauweliks beseffen en tegen wie wij nauweliks doorzien? Gevoelen wij die weerslag en horen wij zijn groot geluid?

* * *

Die oren heeft om te horen, hij zál horen, en die ogen heeft om te zien, hij zal móeten zien. Een nieuw woord en een nieuwe waarheid stijgen op uit de kreten der stervenden en de vervloekingen der leven-

den, een nieuw licht en een nieuw geluk overglanzen de duisternis der geesten en de warreling der gedachten. Een nieuw woord van menselikheid en mensenwaarde, dat weerklank vinden zal ook bij wie het tans nog niet verstaan, een nieuw licht van geestesvrijheid en gemeenschapsleven, dat schijnen zal voor wie er tans nog het hoofd van afwenden. Een schrikkelik woord en een onheilzwangere gloed voor het ondergaand geslacht van goudaanbidders en geestenknechters, een liefelik woord en een ontroerend schone glans voor het komende geslacht van haathaters en gemeenschapsarbeiders. Een nieuw woord, toch wortelend in de eeuwen, een nieuw licht, toch ontstoken aan de nooit ganselik verdoofde vlam van 't brandend mensenhart....

Lijdende broeders, ik bemin u,
Strijdende kameraden, ik groet u.
Zijn is Kommunist zijn.

ARNHEM-AMSTERDAM, 1921—1924.

WOORDVERKLARINGEN EN VERWIJZINGEN

(De hoofdletters *M*, *B* en *W* verwijzen naar vroegere publikaties van de schrijver: *M* = „Methodologisches und Philosophisches zur Elementarmathematik". Haarlem, P. Visser Azn., 1909. *B* = „Het Boeddhisme, naar Kern's Manual of Buddhism". Derde druk. Amsterdam, Mij. voor goede en goedk. lectuur, 1919. *W* = „Wiskunst, Filosofie en Socialisme. Overdrukken." Tweede uitgaaf, Groningen, P. Noordhoff, 1924).

Titelbl.

Het motto van Shelley luidt in vrije vertaling:

De dauw, die over 't meer hangt, en het beeld verhult
Van wolkenpracht en blauw des hemels, is als 't woord,
Dat duister maakt het denken, waar 't uit voortkwam.
O, mocht het woordspel en de woordenschijn,
De woordenlach en traan en valse woordenpraal
Ontmaskerd worden, opdat naakte waarheid
Het naakte woord weeg' op gerechte schaal.

....naturaliter homo appetit ultimum finem.... = krachtens zijn natuurlike gesteldheid streeft de mens naar het hoogste geluk (uiterste doel).

Bldz.

5 Verschenen in de „Tribune" van 2 Febr. 1924.

9 *Boro-Boedoer*. Oud-boeddhistiese tempel (stoepa) op Java. Zie *B* p. 108.

9 *Schrön's Siebenstellige Logarithmen*. Een bekende, veelgebruikte logarithmetafel, die sedert jaren in stereotiepdruk verschijnt.

9 *Waarheid in Nietzschiaanse zin*. Zie: Fr. Nietzsche „Jenseits von Gut und Böse." Leipzig, Naumann. Inzonderheid Hauptst. I, 16.

10 *Neper en Brigg*. Samenstellers van de oudste logartihmetafels.

10 *„Very nice, Indeed."* = „Ja, ja, heel mooi !"

10 *Maya in 't Loembiniwoud*. Zie *B* p. 34, 35.

11 *Homo est* = hij is mens. Zinspeling op de latijnse spreuk: „Homo sum, humani nil me alienum puto" = „Ik ben mens. Niets menseliks is mij vreemd."

11 *Is er waarheid, enz.* Verg. *W* No. 1, aanvang (p. 5).

11 *Poincaré heeft ontkend, enz.* Zie: H. Poincaré, „Sur les principes de la géométrie," Rev. de métaphysique et de morale, 1900, p. 80. Verg. ook *M* p. 242.

11 *Protagoras.* Grieks relativisties wijsgeer, die van het beginsel uitging: de mens is de maat aller dingen.

15 *„Der Kampf um die Dezimale"* = „de strijd om de decimaal", een uitdrukking die wel eens gebezigd wordt ter kenschetsing van het moderne wetenschappelik onderzoek.

16 *Equus* = paard (duidt in de dierkunde de gehele soort aan).

16 *Tertium non datur* = een derde mogelikheid bestaat niet. Stelregel uit de klassieke logika.

16 *„Principium tertii exclusi"* = „Beginsel van het uitgesloten derde". Z.b.

17 *Predikaat* = uitspraak. *Kommutatief* = verwisselbaar of omzetbaar. *Kontraktief* = samentrekbaar.

17 *Delambre.* Wiskundige uit het laatst der zeventiende eeuw, die de graadmeting heeft uitgevoerd, welke aan het metriek stelsel ten grondslag ligt.

20 *Kiliaan of van Dale.* Twee beroemde Nederlandse woordeboeken, het eerste uit de zestiende eeuw, het laatste uit onze tijd.

20 *Agglomeraat* = samenklontering.

20 *„Eadem sunt."* Aanvangswoorden van een door G. W. Leibniz (einde zeventiende eeuw) gegeven definitie van gelijkheid: „Eadem sunt quorum unum potest substitui alteri salva veritate" = „Men noemt twee dingen gelijk, als het een voor het ander in de plaats gesteld mag worden, zonder schade voor de waarheid."

21 *Lao-tse.* Chinees wijsgeer (7de eeuw vóor Chr.) Verg. *B* p. 163.

21 *„Ein Mensch, der will"*, enz. „Als iemand *wil*, geeft hij als het ware een bevel aan iets, dat in hem is, en dat *gehoorzaamt*, of altans: waarvan hij *gelooft*, dat het zal gehoorzamen" (Fr. Nietzsche, „Jenseits von Gut und Böse", Hauptst. 1 19.)

23 *„Phaenomenologie des Geistes... der guten Gesellschaft"* = „verschijnselenleer van de geest.... in nette gezelschappen". Zinspeling op de titel van een der hoofdwerken van de Duitse wijsgeer Hegel.

24 *Ophtalmometer*. Oogheelkundig instrument voor plaatsbepalingen op het netvlies van het oog.

25 *Analogie-Schluss*. Gevolgtrekking uit overeenkomst.

25 *Van de spinnerij spreken we nu niet*. Verg. *M* p. 19-31.

25 *Brouwer*. Bedoeld is Prof. Dr. L. E. J. Brouwer; zie o.a. diens dissertatie: „Over de grondslagen der wiskunde", Amsterdam, Maas en van Suchtelen, 1907.

29 *„Cogito, ergo sum"* = „ik denk, derhalve ben ik." Grondslag en uitgangspunt van de wijsbegeerte van Cartesius of Descartes. (1ste helft van de 17de eeuw).

29 *Pars-pro-toto* = deel voor het geheel.

30 *Cantor en Dedekind*. Wiskundigen uit de 19de eeuw.

31 *....óveroneindigheden*. Voor een elementaire uiteenzetting van de Cantorse theorie der óveroneindigheden (of transfiniete getallen) zie *M* p. 95—103.

31 *Brouwer heeft geprobeerd,* enz. Zie diens „Over de grondsl." p. 147.

31 *Mundus vult....* Zinspeling op de bekende spreuk: „mundus vult decipi" = „de wereld wil bedrogen zijn."

32 *Les extrêmes se touchent* = de uitersten raken elkaar.

32 *Hamiltons „Quaternions"*. Beroemd wiskundeboek uit de 19de eeuw.

33 *Tautologie* = een uitspraak, die feitelik niets anders bevat dan een herhaling of bevestiging van hetgeen reeds gegeven was.

33 *In voce* = op het woord.

36 *„Eppure si muove"* = „En tòch beweegt zij", (n.l. de aarde). [Galileï].

36 *„Oeden menei"*, tweede gedeelte van de zinspreuk van de Griekse wijsgeer Heraklitus: „Panta rei, ouden menei" = Alles vloeit, niets beklijft.

37 *„Credo, quia absurdum"* = „ik geloof, omdat het ongerijmd is".

37 *Pasigrafie* = begrips-tekenschrift.

38 *Bilokatie.* Het tegelijkertijd op twee verschillende plaatsen aanwezig zijn.

43 *'n Angebliche bestaander* = iemand die beweert, dat hij bestaat.

45 *„Wittan".* Verg. o.a. Fritz Mauthner, „Beiträge zu einer Kritik der Sprache", Stuttgart u. Berlin. J. G. Cotta, 1921. Bd. I, p. 295, v.v.

46 *„Où l'on s'ennuie."* Zinspeling op de titel van een toneelstuk van E. Pailleron: „Le monde òu l'on s'ennuie" = „De wereld, waarin men zich verveelt."

48 *Demokriet.* Een grieks wijsgeer, die de wereld beschouwde als een ruimte, waarin zich een oneindig aantal stoffelike deeltjes bewegen, en die tevens door goden, demonen en geesten bewoond wordt.

48 *Ziehen.* Verg. Dr. Th. Ziehen „Psycho-physiologische Erkenntnistheorie." Jena 1898.

48 *Pour besoin de la cause* = voor deze gelegenheid.

49 *Sol-nunc-isme.* Bedoeld is: de (gewone) opvatting, dat enkel aan het tegenwoordig tijdstip realiteit mag worden toegekend.

49 *Circulus vitiosus* = noodlottige cirkel. De gewone aanduiding voor een redenering, die telkens weer terugvoert tot de vraag, waarvan men is uitgegaan (cirkelredenering).

50 *....zonder ons ooit nader te brengen, enz.* Verg. *M* p. 268

50 *Ja, wenn man die Fülle des Geldes hat* = Ja, als men geld in overvloed heeft.

52 *In potentia* = in aanleg.

52 *Clan.* Schots woord voor familiestam.

56 *„Panta rei".* Zie de woordverklaring bij pag. 36.

57 *„Het Poortje", enz.* Toneelstuk van Fred. van Eeden.

57 *Schwatzbedürfnis.* Natuurlike neiging tot het in werking stellen der spraakorganen.

60 *Kontradiktio in terminis* = tegenstrijdigheid in de woorden zelf.

60 *Falklands hond.* Verg.: „Schetsen van Samuel Falkland", 2de druk, Amst. H. J. W. Becht 1902, p. 116.

61 *Freud noemt dat sexueel.* Verg. Sigm. Freud, „Vorlesungen z. Einf. in die Psycho-Analyse." Wien, Hugo Heller & Cie, 1916. III. p. 358.

63 *Dwangneurose.* Een ziekelike neiging tot het verrichten van meestal onbeduidende, doch ongemotiveerde handelingen, die zich bij sommige zenuwlijders voordoet.

68 *Kausaliteitswet.* De door de meeste filosofen vooropgestelde wet, dat ieder verschijnsel een bepaalde oorzaak heeft.

68 *Kriminoloog.* Boefenaar van de wetenschap der misdadigheid.

68 *A-emotioneel.* Wat *zonder* emotie is.

68 *Incompatibilité d'humeur.* Gebrek aan overeenstemming van humeur. In sommige landen een grond tot echtscheiding.

69 *Sekwenties* = volgreeksen.

71 *Die Welt an sich* = de wereld op zich zelf.

71 *Im Durchschnitt* = gemiddeld, in doorsnee.

71 *Reservatio mentalis* = stilzwijgend voorbehoud.

71 *Als „Durchschnittsmensch"*, enz. Verg. *W* N°. 11, laatste alinea (p. 22).

72 *Psycho-analyse.* Onderzoek naar de samenhang van bewuste en onbewuste geestesinhouden, zoals dat in hoofdzaak door Freud is ingevoerd.

75 *Kwin-Yen* of Kwan-Yin. De chinese Boeddha, die in de vorm van een godin vereerd wordt.

78 *'t Draadnageltaaltje.* Verg. *W* No. 28 (p. 46, 47).

79 *„Diamant"* en *„augustijn."* Twee lettertypen, de eerste van vier, de laatste van twaalf typografiese punten.

80 *Inprekorr.* = Internationale Pressekorrespondenz, orgaan van de Kommunistiese Internationale.

81 *Volitionele betekenis* van godsdienstige stelsels. Verg. *W* No. 9 (p. 20).

82 *Arbeid, strijd en klassehaat.* Verg. *W* No. 34 (p. 53).

82 *Petrefakten.* Fossiele overblijfselen van vóorhistoriese planten en dieren, waarbij de organiese bestanddelen in de loop der eeuwen door anorganiese stoffen zijn vervangen, doch de uitwendige vorm behouden bleef.

84 *Hormonen.* Door inwendige organen afgescheiden stoffen (sekreties), welke door de bloed- of de lymphstroom naar andere organen worden gevoerd en deze tot werkzaamheid prikkelen.

85 *Sus scrofa.* Wetenschappelike naam voor het tamme zwijn.

87 *Meniskus.* Hier: kwikspiegel van een barometer.

88 *„Als solipsist geboren".* Verg. het artikel van de schrijver in *De Beweging* dl. XV-1, pag. 371.

88 *Jesus' straffende zachtheid en engelreine toorn....* Verg. de „Litanie van Jesus' volkomenheden" van Dr. Jac. van Ginneken S. J., o.a. verschenen in diens „Protestant of Katholiek", Utrecht, Dekker & v.d. Vegt, 1923 (p. 11—35).

89 *„Was ich am Tag" enz.* = „wat ik overdag met mijn draaiorgel verdien, gaat 's avonds weer in de wind."

90 *Taboe* = verboden of onrein (Maleis woord).

92 *Per se* = krachtens zijn wezen.

93 *Prealabele kwestie* = een vraagpunt, dat vooraf moet beslist worden.

94 *„Het alles nivellerende relativisme."* Zie D. H. Th. Vollenhove. „De wijsbegeerte der wiskunde van theïstisch standpunt." Amst. Wed. G. van Soest, 1918. pag. 238.

95 *Il faut juger les écrits d'après leur date* = een geschrift moet beoordeeld worden in verband met de tijd, waarin het ontstaan is.

95 *Neanderthalers.* Vóorhistoriese mensenstam uit het diluviale tijdperk.

99 *Maar ook de taal, enz.* Verg. *W* No. 17 (p. 31).

101 *Zijn is Kommunist zijn.* Verg. *W* No. 1, slot (p. 9).

KLAPPER
OP NAMEN EN SLAGWOORDEN.

Aristoteles 38, 39.
Ascetisme 85.
Bewustzijnsinhouden 9—11, 15, 17—19, 21, 22, 34—36, 41, 48, 53—55, 99.
Bolland 19, 38.
Brouwer 25, 31.
Cantor 30, 31, 91.
Dedekind 30.
Demokriet 48.
Descartes 43.
Determinisme, enz. 64, 66, 67, 75.
Einstein 23, 49.
Emotie, enz. 9—11, 21, 22, 36, 38, 39, 67, 72, 77, 81, 99.
Euklides 46.
Freud 61, 65, 72.
Galileï 36, 46.
Haathelpers 83, 84.
Hamilton 32.
Hegel 19.
Herakliet 95.
Herkenning 47, 62.
Hoorbetekenis en spreekbetekenis 18, 20, 22, 29.
Indikatie enz. 9, 10, 22, 36, 67, 81, 99.
Kausaliteit, enz. 23, 69, 71, 72, 93.
Kontradiktie, enz. 37, 39, 45, 60, 63, 64.
Lao-tse 21, 38.
Leibniz 20, 38.
Mauthner 59.
Nietzsche 9, 21, 59.
Onderzinnen en onderzintuigen 25.
Overoneindigheden 31, 91.
Pasigrafie, enz. 37, 38.

Poincaré 11.
Protagoras 11.
Reïnkarnatie 50—53, 70.
Relativisme 68, 94.
Schopenhauer 21.
Shelley 3.
Signifika, enz. 10, 17, 18, 20, 42—44, 49, 66, 68, 72, 75.
Solipsisme („nonipsisme", „solnuncisme", enz.) 43. 49, 51, 55, 88.
Taaldaden 9—11, 18—20.
Thomas van Aquino 3, 87.
Ziehen 48.
Zielsbewegingen 10, 18, 19, 36, 41, 99.

INHOUD

OPGAAF

BLADZ.

DE HOOFDOPGAAF DER SIGNIFIKA IS DE ONDERSCHEIDING EN VERBINDING VAN DE EMOTIONELE, OF VOLITIONELE WAARDE ENER TAALDAAD ENERZIJDS, EN DE INDIKATIEVE OF BEWERENDE BETEKENIS DAARVAN ANDERZIJDS .... 9—11

OVERWEGING

I. METEN EN REKENEN

IEDERE METING HEEFT BETREKKING OP EEN BEPAALDE BEGRIPSOMSCHRIJVING EN VÓORONDERSTELT RANGSCHIKKING, NEVENSTELLING EN NEGATIE. KOMMUTATIEVE EN NIET-KOMMUTATIEVE, KONTRAKTIEVE EN NIET-KONTRAKTIEVE PREDIKATEN 15—18

OORZAAK EN GEVOLG IN DE BETEKENISLEER; SPREEKBETEKENIS EN HOORBETEKENIS VAN EEN TAALDAAD 18—20

HOORBETEKENIS VAN DE MEETDAAD. VERBAND VAN DE BEGRIPPEN „MOGELIK" (OF „NOODZAKELIK") EN „ONMOGELIK" MET BEPAALDE VERWACHTINGEN EN HERINNERINGEN .... 21—24

DE TIJDSINTUÏTIE. GEWAARWORDINGSOORTEN EN GEWAARWORDINGSELEMENTEN. HET PSYCHIES MOMENT ALS AFSCHEIDING EN VERBINDING VAN VERWACHTING EN HERINNERING .... 24—28

SPREEK- EN HOORBETEKENIS VAN „IK". GELIJKTIJDIGHEIDSPREDIKATEN. HET PSYCHIES MOMENT GEEN MATHEMATIES-FYSIES BEGRIP .... 28—29

Graduele overgang tussen „fout" en „juist". Oneindige hoeveelheden. Alles = niets-niet. Hoor- en spreekbetekenis der wiskundige taal .... 30—31

Het tautologies element in de hoorbetekenis der wiskunde .... 31—34

Spreekbetekenis van de teldaad .... 34—36

De emotionele woordwaarde van de kontradiktie .... 36—39

Formalistiese gelijkwaardigheid van „niets" en „iets" .... 39—41

De teldaad als geestesbeweging .... 41—44

Betrekkelike waarde der signifika 44

II. WETEN EN WILLEN

De fysieke werkelikheid relatief tot het menselik kenvermogen .... 45—46

De onmiddellike verbinding van herinnering en verwachting als element van de kendaad 46—47

De gradatie van psychiese eenheden als grondslag der kennisleer .... 48—50

Het koncipieëren van psychiese eenheden naar analogie van fysiese en fysiologiese verschijnselen .... 50—53

De kendaad stelt het biezondere tegenover het andere .... 53—55

Oordelen van algemene strekking missen het indikatieve element, dat aan de kendaad eigen is .... 55—59

De wilsakt als kendaad .... 60—63

Het probleem van de vrije wil .... 63—65

Indikatieve en emotionele waarde van de deterministiese en de indeterministiese uitdrukkingswijzen .... 65—68

Kausaliteit vóoronderstelt vergelijking en rangschikking van kendaden .... 68—71

Bij de kausale beschouwingswijze van de menselike samenleving verdienen de groepsinvloeden en de gemeenschapsinvloed in de eerste plaats de aandacht .... 71—73

In de menselike natuur ligt de uiteindelike overheersing van de gemeenschapsinvloed boven de groepsinvloeden .... 73—74

III. GELOVEN EN ZIJN

Verderstrekkende doeleinden dan die van het dageliks leven zijn niet voor rechtstreekse uitdrukking vatbaar .... 75—77

Dualisties karakter van de verkeerstaal .... 77—79

Onafhankelikheid van de indikatieve en de emotionele waarde van geloofsbelijdenissen 79—81

De religieuse beeldentaal als drager van tegengesteld volitionele sentimenten .... 82—84

Het ascetisme als degeneratieverschijnsel .... 84—86

De emotionele taal sekundair ten opzichte van de indikatieve .... 86—88

IEDER SCHIJNBAAR ZELFSTANDIG OORDEEL, BEGRIP OF GEWAARWORDINGSKOMPLEX IS TOT RELATIES TERUG TE BRENGEN .... 89—92

DE VRAAG NAAR DE STELBAARHEID VAN HET ALGEMENE EN VOLSTREKTE ALS WEERSLAG OP DE DENKBAARHEID VAN HET BIEZONDERE EN BETREKKELIKE 92—93

HET BIEZONDERE EN HET ALGEMENE ZIJN TEGENGESTELD AFFEKTATIEF .... 93—96

OPLOSSING

MATHESIS EN MYSTIEK ZIJN DE UITERSTE VORMEN WAARTUSSEN ZICH HET WETEN EN HET WILLEN DER MENSEN BEWEGEN.................................. 99—100

HET HUIDIGE TIJDPERK IS DE AANVANG VAN EEN ERA, WAARIN HET GEMEENSCHAPSBESEF HELDERDER EN DE GEMEENSCHAPSWIL KRACHTIGER WORDEN, OM TEN SLOTTE IN DE KOMMUNISTIESE DENKWIJZE EN DE KOMMUNISTIESE DAAD TOT EVENWICHT TE GERAKEN 100-101

Woordverklaringen en verwijzingen 103-109
Klapper op namen en slagwoorden 111-112

1.75

NOV 1

UNIVERSITY OF ILLINOIS-URBANA
3 0112 062693657